

ΜΙΑ ΕΚΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ (1853)

Υ Π Ο

ΒΑΡΒΑΡΑΣ ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΥ - ΜΕΤΑΛΛΗΝΟΥ, πτ. Θ. και Φ.
Καθηγήτριας Β' Ἀρσακείου Λυκείου.

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ.

1. Τὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης (τῶν ἐτῶν 1844-64) σωζόμενο στὴ Βιβλιοθήκη τῶν Ἀδελφῶν Τυπάλδων - Ἰακωβάτων στὸ Ληξούρι τῆς Κεφαλονιάς¹, μᾶς προσφέρει μεταξὺ ἄλλων καὶ ἓνα πολὺ ἐνδιαφέρον κείμενο γιὰ τὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Τ. Σταυροῦ², γραμμένο στὰ 1853, ἐποχὴ δηλαδὴ ἐντονης προετοιμασίας γιὰ τὴ λειτουργία τῆς τελευταίας, ποὺ ὑπῆρξε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἐκκλησιαστικὰ ἐκπαιδευτήρια κατὰ τὸν περασμένο αἰώνα. Πρόκειται γιὰ μιὰ «Ἐκθεση» τοῦ διακόνου (τότε) Κυρίλλου Ἀθανασιάδου³, ἀπευθυνομένη στὸν πρῶην διδάσκαλό του, Σχολάρχῃ τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, Μητροπολίτη Σταυρουπόλεως Κωνσταντῖνο Τυπάλδο - Ἰακωβάτο (1795-1867)⁴ καὶ ἀναφερομένη στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή, ὀρισμένα ἐκκλησιαστικὰ μνημεῖα τοῦ Ἰορδάνου καὶ τὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία. Οἱ πληροφορίες τοῦ, σημαντικὲς ὅπως δὴποτε, γραμμένες μὲ ἀκρίβεια καὶ γλαφυρότητα, παρουσιάζουν μεγάλο ἐνδιαφέρον, ἔρχονται δὲ νὰ προστεθοῦν στὰ ὅσα γνωρίζουμε γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, τὴ γεμάτη προβλήματα καὶ ἀνησυχίες. Πρὶν παρουσιάσουμε

1. Βλ. Γεωργίου καὶ Βαρβάρας Μεταλληνοῦ, Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης, τόμ. Α', Ἀθήνα 1985, τόμ. Β', Ἀθήνα 1987 (ἡ ἔκδοση συνεχίζεται).

2. Γιὰ τὴ Σχολὴ βλ. Χρυσ. Α. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σταυροῦ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ Θεολογικὴ Σχολή, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1905. Τοῦ Ἰδίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων, Ἐν Ἀθήναις 1970². Καλλιόστου Μηλιαρᾶ, ἀρχιμ. Οἱ Ἅγιοι Τόποι ἐν Παλαιστίνῃ, Β', Ἱεροσόλυμα 1933, σ. 642-648 καὶ 814-828. Ἄρθρο τοῦ Ι.Χ. Κωνσταντινίδου στὴν Θ.Η.Ε.τ. ΙΙ (1967) στ. 441/2.

3. Βλ. ἄρθρο τοῦ Ι.Χ. Κωνσταντινίδου στὴν Θ.Η.Ε.τ. Ι (1962) στ. 506.

4. Συγκεντρωτικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὸν Κ. Τυπάλδο βλ. στοῦ Γ. Δ. Μεταλληνοῦ, Κων. Οικονόμου τοῦ ἐξ Οικονόμων, Ἐπιστολὴ πρὸς Constantin Tischendorf, στὴν Ἐπ. Ἐπετ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, τ. ΚΕ' (1981) σ. 505, σμμ. 2.

δμως τὸ κείμενο τῆς Ἐκθέσεως, θὰ δώσουμε τὸ πλαίσιο, μέσα στὸ ὁποῖο ἡ σύνταξή του τοποθετεῖται.

2. Ὁ Κύριλλος Ἀθανασιάδης (1825-1898), καταγόμενος ἐκ Περιστάσεως τῆς Θράκης, σπούδασε στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ τοῦ Οἴκου-μενικοῦ Πατριαρχείου στὴν Χάλκη καὶ ἔλαβε τὸ πτυχίο τῆς τὸ 1851. Γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ὑπηρέτησε στὸ Μετόχιο τοῦ Παναγίου Τάφου στὴν Κωνσταντινούπολη, ἀλλὰ τὸ ἴδιο ἔτος στάλθηκε στὰ Ἱεροσόλυμα, γιὰ νὰ ἐργασθεῖ ἐκεῖ, συμβάλλοντας στὴν ἐπιτυχία τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ προγράμματος τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Κύριλλος Β' (1845-1872)⁵, πού παρεπιδημοῦσε τότε στὴν Πόλη, ἔστειλε τὸν Κύριλλο στὰ Ἱεροσόλυμα ὡς βοηθὸ καὶ συνεργάτη τοῦ ἐπιφανοῦς Κληρικοῦ Διονυσίου Κλεόπα (1816-1861)⁶, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1849 εἶχε διορισθεῖ Διευθυντὴς τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῶν Ἱεροσολύμων⁷, ἐνῶ συγχρόνως συνεργαζόταν μὲ τὸν Πατριάρχη γιὰ τὴν ἴδρυση τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ στὴν ὁμώνυμη ἱστορικὴ Μονὴ τοῦ Πατριαρχείου. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἐπίσης ἱκανωτάτου Κυρίλλου στὰ Ἱεροσόλυμα πρέπει ὅπωςδῆποτε νὰ ἔγινε μὲ τὴν ὑπόδειξη τοῦ Κ. Τυπάλδου, ὁ ὁποῖος συνδεόταν μὲ στενὴ φιλία μὲ τὸν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων, ἔδειχνε δὲ πάντα ἔντονο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησία καὶ τὴν κατάσταση τῆς παιδείας σ' αὐτήν. Ὁ Τυπάλδος, ἄλλωστε, θὰ ὑποδείξει ἀργότερα (1858) καὶ τὸν ἱεροδιάκονο Γερμανὸ Γρηγορᾶ ὡς δεῦτερο διάδοχο τοῦ Κλεόπα στὴν Σχολαρχία, τὸν ὁποῖο καὶ συνόδευσε, μαζὶ μὲ τὸν Καθηγητὴ καὶ στενὸ συνεργάτη του στὴν Χάλκη Ἥλια Τανταλίδη, στὴν Παλαιστίνη⁸. Ἀπόφοιτος δὲ τῆς Χάλκης θὰ εἶναι καὶ ὁ πρῶτος διάδοχος τοῦ Κλεόπα, ἱεροδιάκονος Νικόδημος Κωνσταντινίδης, συμφοιτητὴς τοῦ Ἀθανασιάδου, ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ τὸν Γρηγορᾶ Σχολάρχες, Κύριλλος Ἀθανασιάδης, Φώτιος Ἀλεξανδρίδης καὶ Ἱερόθεος Δημητριάδης⁹, μαθητὲς καὶ αὐτοὶ τοῦ Τυπάλδου.

Ἡ Ἱ. Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης ἰδρύθη (1844)¹⁰ μὲ τὸν σκοπὸ

5. Βλ. γι' αὐτὸν ἄρθρο τοῦ Ι. Χ. Κωνσταντινίδου στὴν Θ.Η.Ε. τ. 7 (1965) στ. 1205-1207. Στὸν ὑπὸ ἔκδοση Α' τόμο τοῦ Ἀρχείου τῆς Σχολῆς Χάλκης (βλ. σημ. 1) ἐκδίδεται ἡ ἀλληλογραφία του μὲ τὸν Κ. Τυπάλδο καὶ γίνεται γνωστὴ ἡ συνεργασία καὶ φιλία τους.

6. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ Ι. Χ. Κωνσταντινίδου στὴν Θ.Η.Ε. τ. 7 (1965) στ. 617-619 μὲ βιβλιογρ. Βασικὴ μέχρι σήμερα παραμένει ἡ βιογραφίη του ἀπὸ τὸν Χρ. Παπαδόπουλο, Διονύσιος Κλεόπας, ἐν Λάρνακι (Κύπρου) 1913.

7. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, ὅπ. παρ. σ. 86.

8. Αὐτόθι, σ. 106/7.

9. Αὐτόθι, σ. 159 καὶ κυρίως 114 ἐ.ε.

10. Γιὰ τὴ Σχολὴ βλ. Ἀπ. Δ. Μέξη, Ἡ ἐν Χάλκῃ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολή. Ἱστορικὰ Σημειώματα Ι (1844-1935), Ἐν Κων/πόλει 1935, ΙΙ (Ἐκατονταετηρὶς 1944), Σταμποῦλ 1953 καὶ ΙΙΙ (Ἐπετηρὶς) Σταμποῦλ 1957. Βα.σ. Θ. Σταυρίδου, Ἡ

νὰ εἶναι πνευματικὸ φυτώριο ὅλης τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς καὶ κοινὸ παι-
 δευτήριον τοῦ ὀρθοδόξου Κλήρου, παράλληλα μὲ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τῶν
 Ἀθηνῶν (1837), ἡ ὁποία ὅμως θὰ χρειασθεῖ μίαν εἰκοσαετία, γιὰ νὰ δώσει
 τὸν πρῶτό της πτυχιούχο¹¹. Γι' αὐτὸ ὅλη αὐτὴ τὴν περίοδο ἡ Σχολὴ τῆς Χάλ-
 κης ἔχει τὴν ὑψηλὴ εὐθύνη νὰ παρέχει ἀνωτάτη θεολογικὴ παιδεία στὸν ὀρθό-
 δοξο Κλῆρο, νὰ τροφοδοτεῖ δὲ μὲ ἱκανωτάτους διδασκάλους τὶς κατὰ τόπους
 ἐκκλησιαστικὰς Σχολὰς καὶ μὲ εὐπαιδευτούς Ἱεράρχες τοὺς ἐπισκοπικοὺς
 θρόνους τῶν Ρωμαϊκῶν Πατριαρχείων.

Ἡ ἐπιλογή τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου στὸ πρόσωπο τοῦ Ἀθανασιάδου
 ἦταν πράγματι ἐπιτυχής, γιὰτὶ ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα ἄριστα κατηρτισμένο Κλη-
 ρικὸ, ποὺ παρόλη τὴν ἀυξημένη φιλοδοξία του πρόσφερε ὄχι καὶ λίγα στὸ Πα-
 τριαρχεῖο Ἱεροσολύμων. Ὡθούμενος μάλιστα ἀπὸ τὸν ἀκούραστο καὶ βαθῦ
 μελετητὴ Δ. Κλεόπα, ὅπως καὶ τὸ ἐκδιδόμενον κείμενον ἀποδεικνύει, ἀφοσιώ-
 θηκε μὲ ζῆλο ἐνωρὶς στὴν ἔρευνα, κυρίως στὴ Βιβλιοθήκην τῆς Σχολῆς, πολὺ
 δὲ ἀφελήθηκε ἀκολουθώντας τὸν Σχολάρχην του στὶς ἐρευνητικὰς - ἐπιστημο-
 νικὰς περιοδεῖες του στὴν Ἀγία Γῆ. Καρπὸς τῶν προσωπικῶν του ἐμπειριῶν
 κατὰ τὶς περιοδεῖες αὐτὲς εἶναι καὶ οἱ καταγραφόμενες στὴν Ἐκθεσὴ του
 πληροφορίες.

Ἡ ἀνάμειξις τοῦ Κ. Τυπάλδου στὴν ἀποστολὴ τοῦ Ἀθανασιάδου στὰ
 Ἱεροσόλυμα φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ κείμενον τοῦ τελευταίου. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς
 Ἐκθέσεως γίνεται φανερό, ὅτι ὁ Κύριλλος γράφοντας τὸ κείμενον αὐτό, ἐξε-
 πλήρωνε ὑπόσχεσιν ποὺ εἶχε δώσει στὸν Σχολάρχην του νὰ τὸν ἐνημερώσει γιὰ
 τὴν κατάστασιν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῶν Ἱεροσολύμων. Στέλνοντας
 ἐκεῖ τὸ μαθητὴ του ὁ Τυπάλδος, ἐνδιαφερόταν νὰ μάθει ποιά κατάστασιν
 ἐπικρατοῦσε, ἀσφαλῶς γιὰ νὰ συνδράμει ἀκόμη περισσότερο, ἀφοῦ τὸ ὄλο
 θέμα συνδεόταν μὲ τὴν ὠραία προσπάθειαν τοῦ φίλου του Πατριάρχου Ἱεροσο-
 λύμων γιὰ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ρωμαϊκῆς παιδείας στὸ
 κλίμα τοῦ Θρόνου του. Ὁ ζῆλος ὅμως τοῦ Ἀθανασιάδου καὶ οἱ ἐμπειρίαι καὶ
 γνώσεις ποὺ εἶχε ἀποκτήσει, περιηγούμενος τὴν Ἀγία Γῆ ὡς συνοδὸς τοῦ
 Δ. Κλεόπα, τὸν παρεκίνησαν νὰ διαλάβει μὲ συντομίαν στὴν Ἐκθεσὴ του καὶ
 γιὰ τὰ μνημεῖα, ποὺ γνώρισε στὶς περιοδεῖες αὐτὲς, νὰ προσθέσει ἀκόμη καὶ
 μερικὰς εὐστοχὰ παρατηρήσεις καὶ γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς Τυπογραφίας τοῦ
 Ἱεροσολυμιτικοῦ Πατριαρχείου. Ξέρει, ὅτι ὅλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ θὰ εὐχαρι-
 στήσουν τὸν πρῶτον Σχολάρχην του («τὴν φιλόμουσον περιέργειάν του»), ἀλλὰ
 συγχρόνως συνιστοῦν καὶ μιὰ ἰσχυρὴ βεβαίωσις σ' ἐκεῖνον, ὅτι ὁ μαθητὴς του

¹¹ Ἱερὰ Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης (1844-1923), τόμ. Α', Ἀθῆναι 1978, τόμ. Β' (1923-σήμερον), Ἀθῆναι 1968 καὶ τόμ. Γ' (Παραλειπόμενα), Θεσσ/κη 1973. Στὰ ἔργα τοῦ Καθηγ. Β. Σ τ υ ρ ἰ δ ο υ βρῖσκει κανεὶς καὶ τὴ λοιπὴ βιβλιογραφία.

11. Ὁ ἐκ Κιέβου Πέτρος Ι. Νιστσίנסκις (1857).

δέν παραμένει αδρανής, αλλά εργάζεται επιστημονικά και έρευνητικά, ανταποκρινόμενος στην αποστολή που του είχε ανατεθεί. Πιστεύω, ότι το ψυχολογικό αίτημα του ίδιου του αποστολέα έρχεται ή παρούσα Έκθεση πρωταρχικά να ικανοποιήσει, αφού ο συντάκτης της δέν περιορίζεται σε μιὰ τυπική εκπλήρωση του αίτηματος του Τυπάλδου. Παράλληλα όμως δείχνει με αυτό τον τρόπο, όπως πιστεύει, τὰ αίσθήματά του απέναντι στον πρώην Σχολάρχη του, που τήν εποχή αυτή ήταν ο «πατριάρχης» των ρωμαϊκών γραμμάτων, τής παιδείας όλων των ρωμαϊκών Πατριαρχείων και συνεπώς ή εϋνοιά του πρέπει να ήταν από όλους ιδιαίτερα επιθυμητή.

3. 'Η Έκθεση του 'Αθανασιάδου¹² αποτελείται από τρία δίφυλλα, διαστ. (περίπου) 326 × 217 χιλ. και γραμμένα σ' όλη τήν έκτασή τους. Τò χαρτί είναι τò συνηθισμένο χαρτί αλληλογραφίας τής εποχής με χρώμα υπόλευκο, σε μερικά δέ σημεία είναι νοτισμένο από τò χρόνο. Οί σελίδες δέν έχουν συνεχή αρίθμηση, σημειώνεται όμως αρίθμηση, μάλλον από τόν ίδιο τόν συντάκτη, στις σελίδες 4, 5 και 9, ασφαλώς για τήν υποδήλωση τής συνέχειας των διφύλλων. Στο πρώτο φύλλο του γ' διφύλλου έχει κοπεϊ με προσοχή τò κάτω μέρος σ' όλη τήν έκτασή του, δηλ. ένα τμήμα ύψους 4,5 εκατοστών, που αρχικά ήταν γραμμένο. Έπειδή ή συνέχεια του κειμένου δέν διαταράσσεται, φαίνεται ότι ή αποκοπή έγινε από τόν ίδιο τόν συντάκτη για κάποιο δικό του λόγο.

'Η Έκθεση συνοδεύεται και από ένα Γράμμα του Κυρίλλου προς τόν Κ. Τυπάλδο. Πρόκειται για ένα δίφυλλο, διαστ. 327 × 217 χιλ. Τò χαρτί είναι τής ίδιας ποιότητας με τò προηγούμενο. Είναι γραμμένη μόνο ή σελ. α', στην δέ σελ. δ' σημειώνεται ή διεύθυνση του παραλήπτη και σώζεται δυσδιάκριτο τμήμα τής σφραγίδας του αποστολέα πάνω σε βουλοκέρι.

Σώζεται και ο φάκελλος κανονικά διπλωμένος. Έχει διαστάσεις 179 × 119 χιλ. και σώζει και αυτός τμήμα τής σφραγίδας σε βουλοκέρι, τήν διεύθυνση του παραλήπτη, όπως ακριβώς και στο Γράμμα, και τήν περίληψη του περιεχομένου, γραμμένη από τόν Κ. Τυπάλδο, κατά τήν συνήθειά του: «Του 'Ιεροδιδ(ασκάλου) κυρίου Κυρίλλου αγιοσταφίτου, έξ 'Ιερουσαλήμ. Περιγραφή τής εκείσε Πατριαρχικής Σχολής, τυπογραφίας και τινων μερών περίξ τής αγίας πόλεως 'Ιερουσαλήμ, 1853».

4. Τò Γράμμα του ο 'Αθανασιάδης στέλνει στον Τυπάλδο, με τήν ευκαιρία του Πάσχα του 1853, στις 19 'Απριλίου. Σ' αυτό επισυνάπτει τήν Έκθεσή του, που κατά τήν χρονία της ολοκληρώθηκε στις 23 'Απριλίου. 'Από τò Γράμμα, αλλά και από τήν Έκθεση, φαίνεται ο βαθύς σεβασμός,

12. Βρίσκεται στο Φάκ. 12 του 'Αρχείου του Κ. Τυπάλδου (Κ, 12) χωρίς αρίθμηση.

πού τρέφει ὁ ἀποστολέας γιὰ τὸν πρῶτον Σχολάρχην του. Πρόκειται γιὰ αἰσθήματα ἀνάλογα πρὸς ἐκεῖνα, πού ἔτρεφαν καὶ οἱ ἄλλοι μαθηταὶ τοῦ Τυπάλδου, ὅπως ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὰ σωζόμενα γράμματά τους, πού περιλαμβάνονται στὸ Ἀρχεῖο τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης. Ὁ Κ. Τυπάλδος, ἀπόλυτα ἀφοσιωμένος στὸ ἔργο του καὶ ἔχοντας τὸ χάρισμα τῆς προσήνειας καὶ ταπεινότητος, συνδεόταν στενὰ μὲ τοὺς μαθητές του, τῶν ὁποίων ἦταν περισσότερο πνευματικὸς πατέρας παρά καθηγητής. Τὸ ἐπίθετο πού χρησιμοποιοῖ ἐδῶ ὁ Κύριλλος, «εὐεργετικώτατέ μου Πάτερ...», δὲν θὰ ἀπείχε πολὺ ἀπὸ τὴν πραγματικότητα. Γι' αὐτὸ καὶ ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ στὰ πρὸς αὐτὸν γράμματα τῶν μαθητῶν του. Ζοῦσαν ὅλοι μὲ βαθειὰ τὴν συναίσθηση, ὅτι εὐεργετήθηκαν ἀπὸ τὸν Τυπάλδο, εἰσαγόμενοι ἀπ' αὐτὸν ὄχι μόνον στὰ ἴαματά τῆς ἑλληνορθοδόξου παιδείας, ἀλλὰ καὶ στὸ κλίμα τῆς αὐθεντικῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καὶ τοῦ γνησίου πατερικοῦ φρονήματος.

5. Ἡ Ἔκθεση, πού ἀκολουθεῖ, ἐπεκτείνεται —ὅπως εἴπαμε— καὶ σὲ ἄλλα θέματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀναφορὰ στὴν Πατριαρχικὴ Σχολή, γιὰ τὴν ὁποία εἰδικὰ ἐνδιαφερόταν ὁ παραλήπτης. Καὶ πρῶτα ἀσχολεῖται ὁ συντάκτης μὲ τὴν περιγραφὴ τῶν μνημείων, πού ἐγνώρισε συνοδεύοντας τὸν Κλεόπα στὴν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνου. Ὅπως καὶ ὁ ἴδιος γράφει, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ μείνει ἀσυγκίνητος ἀπὸ τοὺς τόσους πνευματικοὺς θησαυρούς, πού ἡ περιοχὴ αὐτὴ συγκεντρώνει. Μὲ γλαφυρότητα καὶ φραστικὴ δύναμη ὁ Κύριλλος ἀναπτύσσει τὴν περιγραφὴ του, ἀποδεικνύοντας ὅτι εἶναι ἐνήμερος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τῆς περιοχῆς καὶ τῆς σημασίας της γιὰ τὴν πορεία τῆς ὀρθοδόξου πνευματικότητος. Σημασία ἔχει ἡ ἀναφορὰ του στὴν προσπάθεια τοῦ Δ. Κλεόπα, στὴν πρωτοβουλία τοῦ ὁποίου ἄλλωστε ὀφειλόταν ἡ περιήγησή τους στὰ μέρη τοῦ Ἰορδάνου.

Ὁ Κλεόπας —κατὰ τὴν Ἔκθεση— ἐργαζόταν μὲ ἐπιστημονικὴ μέθοδο καὶ ἀκρίβεια, πού πολλὰ θὰ δίδαξε καὶ τὸν συνοδό του Κύριλλο. Εἶχε πρῶτα ἐπιδοθεῖ σὲ ἐπίμονες μελέτες τῶν χειρογράφων, πού προσέφερε ἡ Πατριαρχικὴ Βιβλιοθήκη, καὶ στηριζόμενος στὶς πληροφορίες πού ἀπὸ ἐκεῖ ἀντλήσε, κατέστρωσε ἀρχαιολογικὸ χάρτη τῆς περιοχῆς, βάσει τοῦ ὁποίου ἐπιχείρησε τὴν ἐξερεύνησή του. Ἡ ἐπιστημοσύνη του καὶ ἡ μεθοδικότητά του φαίνονται καὶ ἀπὸ τὰ κείμενα, πού δημοσίευσε ἀργότερα στὸν «Εὐαγγελικὸ Κήρυκα» τῶν Ἀθηνῶν. Ἀσφαλῶς ὅσα ἐκθέτει ἐδῶ ὁ Κύριλλος ἐμπεριέχουν ὄχι μόνον τίς ἀτομικὲς του κρίσεις, ἀλλὰ καὶ γνώμες καὶ ἀπόψεις τοῦ ἐμπειροτέρου καὶ κατὰ πολὺ ἱκανωτέρου του Κλεόπα καὶ γι' αὐτὸ ἀποκοτῶν ἀκόμη μεγαλύτερη σημασία. Δὲν εἶναι γι' αὐτὸ χωρὶς σημασία ἡ δήλωση τοῦ Κυρίλλου, ὅτι οἱ τόποι, γιὰ τοὺς ὁποίους ἐδῶ ὀμιλεῖ, «ἐπεσπᾶσαντο τὴν προσοχήν» καὶ τῶν δύο (Διονυσίου καὶ Κυρίλλου, «ἡμῶν», στ. 68 ἐ.).

Ὁ Κύριλλος ἀνέμενε νὰ τυπωθεῖ σύντομα ἡ μελέτη τοῦ Κλεόπα μὲ

τὴν ἐκτενὴ περιγραφή ὄλων τῶν τόπων, ποὺ ἐπισκέφθηκαν, καὶ γι' αὐτό, ὅπως γράφει (στ. 115-120), περιορίζεται σὲ μιὰ ἀπλὴ ἀπαριθμηση τῶν μοναστηρίων, δίνοντας μόνον μερικά χαρακτηριστικὰ στοιχεῖα τους. Ἔτσι, ἀναφέρεται στὰ ἀκόλουθα: α) τὴν Μονὴ Ἰωάννου τοῦ Σχολαρίου, β) τὸ Κοινόβιο τοῦ Ἁγίου Σάββα, γ) τὰ Καστέλλια, δ) τὸ τοῦ Καλαμῶνος (προηγούμενος Ἁγίου Γερασίμου), ε) τὸ τοῦ Ἁγίου Γερασίμου, στ) τὸ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ζ) τὸ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, η) τὸ τοῦ Χοζεβᾶ (προηγούμενος Ἁγίου Εὐθυμίου), θ) τὸ τοῦ Ἁγίου Εὐθυμίου (τάφος τοῦ Μωϋσέως), ι) τὸ τοῦ Μαρτυρίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων (προηγούμενος Ἁγίου Εὐθυμίου), ια) τὸ τοῦ ἁγίου Θεοκτίστου καὶ ιβ) τὸ τοῦ Ἁγίου Ἱερεμίου. Γιὰ μερικά ἀπὸ αὐτὰ (τὰ ὑπ' ἀριθμ. α', ε', στ', καὶ ια') ὁ Κύριλλος σημειώνει, ὅτι προηγούμενος ἦσαν «ἄγνωστα». Αὐτὸ ἔχει ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τὴν ἐδῶ περιγραφή, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ὅλη ἐξερευνητικὴ ἐργασία τοῦ Κλεόπα, ὡς καὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Κυρίλλου φυσικά, ποὺ συνεργαζόταν μαζί του. Ὅπως ὁ Κύριλλος σημειώνει, ἀπὸ τίς μελέτες τῶν χειρογράφων εἶχαν ἐπισημάνει «ὑπὲρ τὰ 60 μοναστήρια» (στ. 222), ἐτοιμαζόταν δὲ ὁ Κλεόπας καὶ γιὰ «νέαν» περιήγηση (στ. 224), δαπανώντας σημαντικὰ ποσὰ ἐξ ἰδίων στὴν προσπάθεια αὐτή. Τόσος ἦταν, καὶ κατὰ τὸν Κύριλλο, ὁ «ἔρωτάς» του γι' αὐτὸ τὸ ἐγχείρημα, γνῶρισμα τοῦτο τοῦ ἀληθινοῦ ἐπιστήμονα.

Τὸ β' μέρος τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Κυρίλλου ἀναφέρεται στὴν Πατριαρχικὴ Σχολὴ τῶν Ἱεροσολύμων. Σημειώνει τὴν συνεχὴ τῆς πρόοδο καὶ τίς προσπάθειες γι' αὐτὸ τῆς Ἐφορίας καὶ τοῦ Σχολάρχου. Πατριάρχης, Σχολάρχης καὶ Ἐφορία συνιστοῦν τοὺς τρεῖς πόλους τῆς διοικήσεως τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ «ἡ μόνη πρωτίστη καὶ ἄμεσος ἀρχή» εἶναι ὁ πρῶτος. Ἴσως σκόπιμα τονίζει ὁ Κύριλλος τίς συγκεντρωτικὰς τάσεις τοῦ Πατριάρχου του, ἀλλὰ μὲ ἓνα τρόπο, ποὺ δείχνει φυσικὸς καὶ αὐθόρμητος. Ἡ δικαιοδοσία Σχολάρχου καὶ Ἐφορίας δὲν συγχέονταν, γιατί ὁ Σχολάρχης εἶχε τὴν εὐθύνη τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς, ἡ δὲ Ἐφορία εἶχε ἀρμοδιότητα μόνον «εἰς τὰ ἐκτός». Σημαντικὴ πληροφορία ποὺ προσφέρει ὁ Κύριλλος, εἶναι ὅτι ἡ Ἐφορία στίς τακτικὰς μηνιαῖες συναντήσεις τῆς συσκεπτόταν ὄχι μόνον γιὰ τὴν Πατριαρχικὴ Σχολή, ἀλλὰ καὶ γιὰ ὅλα τὰ σχολεῖα, ποὺ τελοῦσαν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πατριάρχου Ἱεροσολύμων, ὑπέβαλλε δὲ γι' αὐτὰ ἐκθέσεις στὸν Πατριάρχη.

Ἡ Σχολὴ εἶχε τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1853 εἰκοσιένα ὑποτρόφους, ἀλλὰ καὶ μὴ ὑποτρόφους, καταταγμένους σὲ τρεῖς τάξεις. Ὁ Κύριλλος ἀναφέρει ὡς διδασκόμενα γλωσσικὰ μαθήματα (ἑλληνικά, ἀραβικά, λατινικά), ἀριθμητικὴ, μαθηματικὴ γεωγραφία, γενικὴ ἱστορία, θρησκευτικὰ (κατήχηση, ἱερὰ ἱστορία), θεματογραφία καὶ μουσικά. Πρόγραμμα ὄχι πλούσιο φυσικά, γυμνασιακοῦ ἐπιπέδου, ἀνταποκρινόμενο στὴν συνοδικὴ ἀπόφαση τοῦ 1843

γιατὴ μελλοντικὴ λειτουργία τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ¹³. Ὡς πρὸς τὸ μάθημα τῶν Ἑλληνικῶν διδάσκονταν τρία κείμενα, γνωστὰ γιὰ τὴ σχολικὴ τους χρῆση καὶ στοὺς προηγούμενους αἰῶνες: Ὁ Ἐπιτάφιος τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου στὸ Μ. Βασίλειο (α' τάξη), Πλούταρχος (β' τάξη) καὶ Πρὸς Εὐτρόπιον τοῦ Χρυσοστόμου (γ' τάξη). Δὲν παραλείπει δὲ ὁ Κύριλλος νὰ δώσει καὶ τὸ ὠρολόγιο Πρόγραμμα τῆς Σχολῆς, ποὺ ἀρχίζει καὶ τελειώνει μὲ ἀκολουθία στὸ Ναὸ τῆς Σχολῆς. Μαθητὲς καὶ Διδάσκαλοι ζοῦν κοινοβιακὰ, δὲν εἶναι δὲ μόνο Ἕλληνες (γρ. ρωμηοί), ἀλλὰ καὶ ἄραβες, ἀκολουθεῖται δὲ ἓνα πρόγραμμα συμβιώσεως, ὥστε ἡ μία μερίδα νὰ μαθαίνει καλὰ τὴν γλῶσσα τῆς ἄλλης. Οἱ ἄραβες συνομιλοῦν —ἔτσι— μεταξὺ τους ἑλληνικὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀραβικὰ. Οἱ ἐντυπώσεις τοῦ Κυρίλλου γιὰ τὴν κατάσταση καὶ τὴν πορεία τῆς Σχολῆς εἶναι πολὺ αισιόδοξες.

Στὴ συνέχεια ὁ Κύριλλος στρέφει τὸν λόγο στὴν «ἤδη οἰκοδομουμένη Σχολή». Πρόκειται γιὰ τὴν Σχολὴ τῆς Μονῆς τοῦ Σταυροῦ, ἡ ὁποία μὲ τὴν φροντίδα καὶ τὸ ζῆλο τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου καὶ τοῦ Δ. Κλεόπα ἐτοιμαζόταν γιὰ νὰ ἀρχίσει τὴ λειτουργία της, ποὺ θὰ πραγματοποιηθεῖ ὅμως ἐπίσημα στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1855. Ὅπως σημειώνει ὁ ἱστορικὸς τῆς Σχολῆς, ἀρχιμανδρίτης (τότε) Χρυσ. Παπαδόπουλος, «ἡ ἴδρυσις αὐτῆς (ἦταν) μέγα γεγονός, σχέσιν ἔχον πρὸς τὴν ὅλην πνευματικὴν κατάστασιν τοῦ γένους ἡμῶν, κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας, καθ' οὓς μετὰ φιλοτιμίας, ὡς πάντοτε, ἐκαλλιεργήθησαν τὰ γράμματα»¹⁴. Ἦδη τὸ 1843, ἐπὶ Πατριάρχου Ἀθανασίου, εἶχε ἀποφασισθεῖ ἡ ἴδρυσις Πατριαρχικῆς Σχολῆς ἀνωτάτου ἐπιπέδου στὴ Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, γιατί τὸ ἐπέβαλλαν οἱ περιστάσεις, κυρίως δὲ ἡ ἀριστα ὀργανωμένη προπαγάνδα τῶν ἑτεροδόξων¹⁵. Τὰ σχέδια δὲ καὶ οἱ προοπτικὲς τόσο τοῦ Πατριάρχου, ὅσο καὶ τοῦ Δ. Κλεόπα ἦταν ἡ ὑπὸ ἴδρυσις Σχολῆς νὰ ἀποβεῖ ἐφάμιλλος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης¹⁶, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς ὁποίας θὰ λειτουργοῦσε, ὥστε νὰ ἀναδειχθεῖ καὶ αὐτὴ φάρος παιδείας στὴν ὀρθόδοξη Ἀνατολή, ὅπως καὶ ἐκεῖνη. Ἡ Σχολὴ τῶν Ἱεροσολύμων δὲν ἦταν, ἔτσι, παρὰ τὸ προπαρασκευαστικὸ στάδιο αὐτῆς τῆς προσπάθειας. Ὁ Κλεόπας, «ἄνθρωπος μεγάλης δραστηριότητος καὶ παιδείας εὐρυτάτης»¹⁷, ὀργάνωσε πρῶτα τὴ Σχολὴ τῶν Ἱεροσολύμων, προετοιμάζοντας, ἔτσι, τὴ λειτουργία τῆς σχεδιαζομένης Σχολῆς.

Ὁ Κύριλλος περιγράφει τὴν τοποθεσία τῆς Μονῆς, ὑπογραμμίζοντας τὴν ἐπιτυχία τῆς ἐκλογῆς της, καὶ ἀναλύει τὴ διαρρῦθμισή της. Τέλος, κάνει

13. Βλ. Χρ. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, σ. 83.

14. Αὐτόθι, σ. 76.

15. Αὐτόθι, σ. 87. Πρβλ. Τοῦ Ἰδίου, Ἱστορίκ..., ὅπ. παρ. σ. 806/7.

16. Χρ. Παπαδόπουλου, Ἡ Ἱερὰ Μονή..., σ. 88.

17. Αὐτόθι, σ. 86.

λίγο για την ὀργάνωση τῆς πατριαρχικῆς τυπογραφίας και τὴν ἐκδοτικὴ δραστηριότητά της. Ἰδιαίτερα ὑπογραμμίζεται και ἐδῶ ἡ μέριμνα τοῦ Πατριαρχείου, ὄχι μόνο για τὸ ἑλληνόφωνο, ἀλλὰ και τὸ ἀραβόφωνο ποιμνιο, με τὴν ἐκδοση βιβλίων και στίς δύο γλῶσσες, ἀνάλογα με τίς ἀνάγκες τῶν δύο πλευρῶν. Ὁ Κύριλλος ἀποτιμᾷ με καταπληκτικὴ εὐστροφία τὴν σημασία τῆς Σχολῆς και τοῦ Τυπογραφείου για τὴν σύνολη δράση τοῦ Πατριαρχείου στὴ διαφώτιση τοῦ ποιμνίου, ἐνόψει μάλιστα τῶν κινδύνων ποὺ προέρχονταν ἀπὸ τίς διαφορὲς προπαγάνδες, παπικὲς και προτεσταντικὲς, ἀλλὰ και ρωσικὲς.

6. Τὸ κείμενο τοῦ Κυρίλλου Ἀθανασιάδου, μολονότι στὰ περισσότερα σημεῖα ἀπλῶς ἐπιβεβαιώνει γνωστὲς και ἀπὸ ἄλλες πηγὲς πληροφορίες, δὲν παύει νὰ ἔχει σημασία. Πρῶτα γιατί δίνει πληροφορίες για τοποθεσίες και καταστάσεις τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας προερχόμενες ἀπὸ ἄμεση γνώση και ἐμπειρία. Ἔτσι, προσφέρει θετικὲς εἰδήσεις, οἱ ὁποῖες μάλιστα ἐκτίθενται με ἕνα γλαφυρότατο και φιλολογικὰ ἄψογο τρόπο, ὥστε και ἀπὸ πλευρὰ φιλολογικῆ¹⁸, λογοτεχνικὴ και ὑφολογικὴ τὸ κείμενό του νὰ μὴν ἀφήνει ἀδιάφορο τὸν ἀναγνώστη. Ἰδιαίτερα θαυμάζει κανεὶς τὴν δξύνοια και τὸ κριτικό του πνεῦμα, τὰ ὁποῖα μαζί με τὸν φιλολογικὸ ὀπλισμό του συνιστοῦν ἄμεσες μαρτυρίες για τὴν κατάρτιση τῶν ἀποφοίτων τῆς Ἱεραῆ Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης και τοῦ ἔργου, ποὺ ἐκεῖ γινόταν. Τὸ κείμενο εἶναι, συνεπῶς, ἔντονα δηλωτικό και τῆς καλλιέργειας τῆς προσωπικότητος τοῦ ἴδιου τοῦ ἀποστολέα και μάλιστα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς σταδιοδρομίας του. Ἀκόμη ὅμως ἡ Ἐκθεση τοῦ Κυρίλλου ἔχει σημασία και για τὴν ἐργασία και τὸν μόχθο στὰ Ἱεροσόλυμα τοῦ Διονυσίου Κλεόπα και τίς ἀρχαιολογικὲς και ἐπιστημονικὲς δραστηριότητές του, βάσει τῆς μαρτυρίας τοῦ πιὸ στενοῦ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ συνεργάτη του.

Ἡ ἐμβέλεια τοῦ κειμένου τοῦ Κυρίλλου, τέλος, φθάνει ἕως τὴν Χάλκη και τὸν πρῶν Σχολάρχη του Κων. Τυπάλδο. Ὁ τελευταῖος ἀποδεικνύεται για μιὰ ἀκόμη φορὰ πόλος ἑλξέως για τοὺς μαθητές του και τὸ ἐπίκεντρο τῶν ἐκπαιδευτικῶν και ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς. Τὸ Γράμμα τοῦ Κυρίλλου ἔρχεται νὰ προστεθεῖ στὰ τόσα ἄλλα, ποὺ ἔπαιρνε ὁ κεφαλωνίτης διδάσκαλος τοῦ Γένους ἀπὸ τοὺς εὐγνώμονες πτυχιούχους τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης και ποὺ τὸν κρατοῦσαν ἐνήμερο για ὅλες τίς ἐξελίξεις στὸ χῶρο τῆς παιδείας και για τὴν ἐργασία τους, ἀναμένοντας τὴν ἐπιδοκιμασία του ἢ τὴν πατρικὴ κριτικὴ του για τὴν πρόοδο και ἐπιτυχία τους. Χάλκη, δηλαδὴ Πόλη, και Ἱεροσόλυμα διασυνδέονται με τὸ κείμενο τοῦ

18. Ἐνα ἀνακόλουθο (στ. 45 ἐ.έ. — «ἀναδιφήσας... ὠρμήθημεν») δὲν μειώνει τίς ὀλοφάνερες ἱκανότητές του.

Ἀθανασιάδου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ ἓνα ἀκόμη κρίκο στὴ συνεργασία τοῦ Ἱεροσολυμιτικοῦ Πατριαρχείου μετὰ τὸν πρῶτο Θρόνο τῆς Ἀνατολῆς, μιὰ συνεργασία, πὺ συνέχίζεται ἐπὶ αἰῶνες.

7. Ἡ ἔκδοσις γίνεται κριτικά, μετὰ ἰσχύουσες ὁμῶς τὶς προϋποθέσεις γιὰ ἓνα νεώτερο κείμενο (νεοελληνικό). Τὴν κατάστρωση τοῦ κειμένου ἀκολουθεῖ Κριτικὸ ὑπόμνημα, στὸ ὁποῖο σημειώνονται ὅλες οἱ ἰδιορρυθμίαι τοῦ συγγραφέα, ἐνῶ ἀποκαθίσταται, φυσικὰ σιωπηρὰ, ἡ στίξις σὲ ἀρκετὰ σημεῖα. Στὸ Ὑπόμνημα ὁ λατινικὸς κριτικὸς ὄρος «super lineam» διατηρεῖται γιὰ τὴν ἀποφυγὴ συγχύσεως. Οἱ ὑποσημειώσεις, τέλος, ἔχουν τὸν χαρακτήρα σχολιασμοῦ τοῦ κειμένου, γιὰ τὴν διαλεύκανση τῶν σημείων ἐκείνων, πὺ ἐνδιαφέρουν ἄμεσα τὸν ἀναγνώστη.

ΤΑ ΚΕΙΜΕΝΑ.

1. Τὸ Γράμμα.

«Τὴν ὑμετέραν προσκνητήν μοι Πατρότητα υἱκῶς προσκυνῶ, τὴν εὐεργετικωτάτην μοι Αὐτῆς δεξιὰν εὐλαβῶς κατασπαζόμενος.

† Ἡ λαμπροφόρος αὕτη καὶ κοσμοσωτήριος ἡμέρα τῆς ἀναστάσεως τοῦ Σωτήρος ἡμῶν χαρὰν ἐνσπείρει πνευματικὴν καὶ εὐφροσύνην 5 εἰς τὰς ψυχὰς παντὸς τοῦ φιλοχρίστου λαοῦ καὶ πάντες συνωθοῦνται, ἵνα περιπτύσσονται ἀλλήλους καὶ κατασπάζονται, τὴν κατὰ Χ(ριστ)ὸν ἐκείνην ἐπιδεικνύοντες ἀγάπην. Ὑπὸ τοιαύτης λοιπὸν ὠθοῦμενος κἀγὼ ἀγάπης, σπεύδω ἀγαλλόμενος, ὅπως Σὲ τὸν κατὰ πνεῦμά μοι Πατέρα καὶ Διδάσκαλον μεθ' υἱικῆς ὑποκλίσεως προσκνήσω καὶ τὴν μακρόθεν 10 πατρικῶς εὐλογοῦσάν με δεξιὰν Σου πανευλαβῶς καὶ γλυκερῶς κατασπάσωμαι καὶ προσενέγκω Σοι μετὰ σπουδῆς καὶ προθυμίας τὴν ἄκραν μου ἀφοσίωσιν καὶ τὴν ἐνδόμυχόν μου εὐγνωμοσύνην, δι' ὧν δωρεῶν κατηξιώθην τῇ Σῇ καλοκαγαθίᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ¹. Διατελοίης, εὐεργετικώτατέ μοι, Πάτερ καὶ Δέσποτα!, εὐδαιμόνως ὑγιαίνων καὶ ὑγιῶς 15 μακροημερέων καὶ μακροημέρωσ κατενοδούμενος καὶ μετ' εὐκλείας ἰθύνων καὶ καταγλαΐζων τὴν τε ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν καὶ τὸ ἱερὸν αὐτὸ καταγώγιον², ἐν ᾧ κατεργάζεται ἡ εὐσέβεια διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν διδασχῆς καὶ ἡ ἀρετὴ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς ἀγωγῆς. Ἐμοὶ δὲ τῷ ταπεινῷ ἐπιδαφιλευσέθωσαν καὶ ἐφεξῆς τῶν ὑμετέρων ἰσχυοπαρόχων πατρικῶν εὐ- 20 χῶν καὶ εὐλογιῶν αἱ χάριτες, ἵν' ὑπ' αὐτῶν κρατυνόμενος καὶ ἐνδυναμούμενος ἐπαξίως τοῦ ἐπιπόνου ἐπαγγέλματός μου, ὡς ἐς δεῦρο, οὕτω καὶ

Στ. 16 ἰθύνων Χφο. 19/20 εὐχῶν s.l.

1. Γιά τὴν ἔκφραση παρομοίων συναισθημάτων καὶ ἀπὸ ἄλλους μαθητὲς τοῦ Κ. Τυπάλδου βλ. στοῦ Γ. Δ. Μεταλληνού, Ἐπιφυνῶν μαθητῶν τῆς Ἱ. Θεολογικῆς Σχολῆς Χάλκης Ἐπιστολαὶ πρὸς Κων. Τυπάλδον - Ἰακωβάτον, Ἀθῆναι 1980, ἀνάτ. ἀπὸ τὴν Ἐπιστ. Ἐπετ. τῆς Θεολ. Σχολῆς τοῦ Πανεπ. Ἀθηνῶν, τόμ. ΚΔ (1980).

2. Ἐννοεῖ τὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης, τὴν ὅποια ἀπὸ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1844 διηύθυνε ὁ Κ. Τυπάλδος.

εἰς τοῦτιον πολιτεύομαι. Τὴν Σὴν δὲ ἱερὰν καὶ εὐλογοῦσάν με δεξιὰν
καὶ ἀθθις πόθῳ καὶ εὐλαβεῖα κατασπαζόμενος, διατελῶ.

τῆς Ὑμετέρας προσκνητῆς μοι Πατρότητος

25 Ἐν Ἱ(ερούσα)λήμ αωνῶ Ἀπριλ(ίον) ἰθ'.

Εὐπειθέστατος καὶ ὑποκλινῆς
Κύριλλος Μοναχὸς

30 Ὁ ἅγιος Καμαράσης Κύριος Θεοφάνης⁴ προσάγει δι' ἐμοῦ
τῆ ὕμετέρα Πανιερολογιότητι τὰς εὐλαβεῖς αὐτοῦ προσκνήσεις καὶ τοὺς
ἀδελφικούς ἐν Κ(υρίῳ) ἀσπασμούς, εὐχόμενος δὲ καὶ τὸν Κύριον Βενια-
μίν⁵.

35 Ἐγὼ δὲ ταπεινὸς καὶ ἀνάξιος γέρον, ἀρχιμανδρίτης Ἰωήλ, προσκνηθῶ
εὐλαβῶς τὴν ὕμετέραν θεοδόξαστον, σοφωτάτην καὶ πάνν σεβαστήν μοι
Πανιερολογιότητα καὶ κατασπάζομαι αἰδεσίμως τὴν χαριτόβροντον αὐ-
τῆς δεξιὰν καὶ ἐπερωτῶ ὑπερήδιστα τὰ παναῖσια καὶ ἐπιπόθητά μοι τῆς
40 ὑγείας καὶ εὐζωίας αὐτῆς. Εἶχον ὑπὲρ ἐμοῦ, σοφολογιώτατε Πάτερ,
καὶ ἰσάγγελε Δέσποτα.

Τῷ Πανιερολογιωτάτῳ Ἀγίῳ Σταυρονπόλεως, Κυρίῳ μοι Κυρίῳ Κων-
σταντίνῳ Τυπάλδῳ, Σχολάρχῃ καὶ Καθηγητῇ τῆς κατὰ Χάλκην Θεο-
40 λογικῆς Σχολῆς, τῷ ἐν Χ(ριστῷ) μοι τρισεβάστῳ Πατρὶ καὶ Δεσπότη.

προσκνητῶς

Εἰς τὴν κατὰ Χάλκην Θεολογικὴν Σχολήν.

28 προσαγάγει Χφο.

3. Οἱ στίχοι 28-31 εἶναι γραμμένοι μὲ τὸ ἴδιο χέρι, λοξῶ, στὸ κάτω ἀριστερὸ τῆς σελίδας.

4. Ὁ «Καμαράσης» Θεοφάνης, ὀφικιοῦχος τοῦ Πατριαρχείου Ἱεροσολύμων, ἦταν ἀπὸ τὸ 1851 ἐπιστάτης τῆς ἱ. Μονῆς τοῦ Σταυροῦ (βλ. Χρ. Α. Παπαδοπούλου, Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, ὅπ. παρ., σ. 85).

5. Μᾶλλον πρόκειται γιὰ τὸν ἀρχιμανδρ. Βενιαμὴν Ἰωαννίδη, λόγιον καὶ συγγραφέα, διορισμένο ἐπιστάτη τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ (1851). (Χρ. Παπαδοπούλου, ὅπ. παρ., σ. 88).

6. Οἱ στίχοι 32-41 εἶναι γραμμένοι στὴν ἀριστερὴ ὡς ὅλο της τὸ μῆκος, κάθετα πρὸς τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς.

2. Ἡ Ἔκθεση.

Καὶ ἀϋθις

«Πρὸ πολλοῦ⁷ ἐπεθύμουν μικρὰν τινα ἔκθεσιν τῆς ἐν Ἱ(ερουσα)λήμ Πατριαρχικῆς Σχολῆς ὑποβαλεῖν τῇ Σῆ φιλομούσῳ περιεργείᾳ καὶ οὐκ ἠδυνήθην ἔνεκα τῶν πολλῶν μου καὶ ἀλλεπαλλήλων ἀσχολιῶν. Ἦδη
5 δὲ εὐκαιρίας δραξάμενος προσφόρον ἐκτίθημί Σοι, κατ' ἀκρίβειαν, τὰ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἐκπληρῶν ἅμα καὶ τὴν ὑπόσχεσίν μου. Ἐπειδὴ δὲ ἐξελθὼν μετὰ τοῦ Σχολάρχου Κ(υρίου) Δ(ιονυσίου) καὶ ἄλλων ἀγιο-
σαββιτῶν πατέρων εἰς περιήγησιν τῶν ἐντὸς παρὰ τὸν Ἰορδάνην μερῶν⁸,
εἶδον μετὰ θανμασμοῦ οὐκ ὀλίγα ἄξια λόγου, ἐξιστορήσω Σοι πρῶτον
10 ταῦτα καὶ εἶτα τὰ τῆς Σχολῆς, μηδὲως καλύπτων τῇ σιωπῇ καὶ τὰ τῆς ἐν Ἱ(ερουσα)λήμ Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας.

Ἀληθῶς, Τρεισέβαστέ μοι Δέσποτα καὶ Πάτερ!, ἡ παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἔρημος⁹ τῷ περιέργως ἐρευνῶντι μαθεῖν, οἷα μὲν ἦν πάλαι, οἷα δὲ νῦν ἐστί, πολλοὺς μὲν αὐτῷ θησαυροὺς ἀνακαλύπτει τῆς πνευμα-
15 τικῆς ἀσκήσεως, πολλὰς δὲ καὶ ὑψηλὰς ἀναμνήσεις διεγείρει, εἰ ποσὶ μὲν ἰδίους τὸ πυρίκαυστον αὐτῆς καὶ θειωδὲς ἔδαφος βαδίζει, ὄμασι δὲ ἰδίους, ὡς ἐν κήπῳ χαρίτων, καθορᾶ τά, ὡς παρηκμακνίας τε καὶ πεπτω-
κνίας δρῦς, ἱερὰ τῆς ἀγγελικῆς πολιτείας καταγώγια. Ἀληθῶς ἡ μὲν θνητὴ γλῶσσα τῶν συγγραψάντων τὰς ἱστορίας καὶ τοὺς βίους τῶν ἐδῶ
20 ἀσκητικῶς βιωσάντων Ὀσίων τρανοφώνως βοᾷ καὶ κηρύττει βεβαιού-
σα, ὅτι αὕτη ἦν ποτε τὸ παιδευτήριον τῆς ὑψηλῆς ἀρετῆς καὶ ἡ πόλις τῶν «ἐπιγείων ἀγγέλων καὶ οὐρανίων ἀνθρώπων»· ἡ δὲ ζῶσα τῶν περι-
ηγητῶν, ὅτι ἐστὶν οἶκος ἐξηγηριωμένων ἀράβων καὶ τάφος παμμεγέθης πᾶσαν τὴν λαμπρότητα ἐκείνων τῶν περιβλέπτων καὶ περιπύστων Λαυ-

Στ. 20 κυρτῆται Χφο.

Χωρίο: Στ. 22 φράση τῆς ὑμνογραφίας, βλ. λ. χ. 17 Ἰανουαρίου

7. Ὁ Κύριλλος βρισκόταν ἀπὸ τὸ 1851 στὰ Ἱεροσόλυμα. Βλ. τὰ εἰσχωγικά.

8. Γιὰ τὴν περιήγησιν αὕτη γράφει καὶ παρακάτω περισσότερα.

9. Γιὰ τὴν ἔρημο τοῦ Ἰορδάνου βλ. τὶς ἀκόλουθες περιγραφές: Βενιαμὶν Ἰω-
αννίδης, Ἡ Ἁγία Πόλις Ἱερουσαλήμ καὶ τὰ περίχωρα αὐτῆς, Ἐν Ἱεροσολύμοις 1877,
σ. 315-320 (Ὁ Ἰορδάνης ποταμὸς καὶ τὰ παρακείμενα ἱστορικὰ μέρη) καὶ Δ. Κλεόπα,
Ὁ Ἰορδάνης, στὸ περιοδ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ τ., I (1857) σ. 250-257.

25 ρῶν καὶ Κοινοβίων κρύπτων ὑπὸ τὴν κόνιν, καὶ λείψανα μόνον τινὰ φέ-
ρων, ἄλλα μὲν ἐπὶ τῆς θειώδους καὶ ἀλατώδους ἐπιφανείας, ἄλλα δὲ ἐντὸς
ἀβάτων χειμάρρων ἐπὶ ἀποτόμων πετρῶν καὶ ἄλλα ἐπὶ λόφων καὶ λοφί-
σκων εὐαέρων καὶ τερψιμβρότων. Καὶ τοιαύτην καταστρεπτικὴν ἀλλοίω-
σιν ἐπήνεγκεν αὐτοῖς ὁ χρόνος τῆς ἀσεβείας καὶ βαρβαρότης, ὥστε τὸ
30 ὀρμητικὸν ρεῦμα τῶν καταστρεπτικῶν ἐκείνων αἰώνων οὐδὲ κἄν τοῦ
καθ' αὐτὸ ὀνόματος ἐνὸς ἐκάστου τῶν τοσοῦτων Μοναστηρίων ἐφείσθη,
ἀλλὰ πάντα ἀποσπῶν καὶ παρασύρων ἐξέβαλε θάπτον αὐτὰ ὑπὸ τὸν
σ. 2 πυθμένα τοῦ || ὠκεανοῦ τῆς λήθης, διὸ καὶ μέχρι τοῦδε ἄλλα μὲν ἐρεί-
πια ἄλλοις ὀνόμασι παρ' Ἐυρωπαίους καὶ παρ' ἡμῖν ἐκαλοῦντο, ἄλλα δὲ
35 καὶ ὄλως κεκρυμμένα εἰσὶν ἔτι ἐντὸς ἀπελάστων χειμάρρων καὶ πάνυ
καταπληκτικῶν.

Τὸ ἐπίσημον δὲ τοῦ τόπου καὶ τὸ φιλοπερίεργον ὤθησε τὸν Σχο-
λάρχην Κύριον Διονύσιον εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἔρευναν τῆς ἀληθείας τοῦ
πράγματος πρὸς διάλυσιν τοῦ ζοφεροῦ νέφους τῆς ἀγνοίας καὶ πρὸς ἔπαι-
40 νον τῆς ἀγιοταφικῆς ἀδελφότητος¹⁰. Οὗτος λοιπὸν μετὰ πόνων ἀντρέ-
των πλεῖστα τῶν ἐν ταῖς ἐδῶ βιβλιοθήκαις χειρογράφων ἀναδιψήσας
καὶ τοὺς ἐκ τῶν ἐν αὐτοῖς ἀρχαίων περιγραφῶν ὀδηγίας εἰς χάρτην κα-
ταστρώσας, ὠρμήθημεν διὰ τοῦ ἀγίου Σάββα, περιορχόμενοι μετ' ἄλλων
ἀγιοσαββιτῶν τὴν σεβασμίαν ἐκείνην ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου, τὰς Ἱερο-
45 χοντιούς καρποφόρους πεδιάδας, τοὺς πρὸς δύσιν αὐτῶν πετρώδεις καὶ
εὐόδους βουνοὺς, τοὺς θελκτικὸς λόφους καὶ τοὺς καταπληκτικὸς ἐκεί-
νους χειμάρρους. Αἱ δὲ ἱστορικαὶ καὶ θρησκευτικαὶ ἀναμνήσεις, αἱ διεγερ-
θεῖσαι ἐν ἡμῖν, ὅτε τοὺς ἐν τῇ ἱερᾷ Ἱστορίᾳ καὶ τῇ τοῦ κόσμου θαυμα-
ζομένους καὶ ἐπὶ πολὺ ἐγκωμιαζομένους τούτους τόπους περιορχόμεθα,
50 εἰσὶν ἀληθῶς ἀνεκφραστοὶ καὶ πᾶσαν δύναμιν καλάμου ἐκνευροῦσι. Διότι
μόνοι οὗτοί εἰσιν οἱ κατασκευάζοντες τὴν οὐρανομήκη τῶν αἰώνων κλί-
μακα καὶ ἀνυψοῦσιν αὐτὴν ἀπὸ γῆς μέχρις οὐρανοῦ. Καὶ ταύτην ἢ τοῦ
ἀν(θρώπου) διάνοια ἀναβᾶσα, πάσας σχεδὸν τὰς βαθμίδας τῶν ἱστορι-
κῶν αἰώνων διέρχεται καὶ πάντα τὰ εἰς αὐτὰ γεγονότα ἔχει ὑπ' ὄψιν.

10. Ὁ Δ. Κλεόπας σὲ γράμμῃ του ἀνακοίνωνε τὴν ἀπόφασί του στὸν Πατριάρχη τοῦ Κύριλλο: «...Ὅχι μόνον δὲ περὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ἀλλὰ καὶ περὶ πάσης Παλαιστίνης εἰμι πρόθυμος νὰ καταβάλω ὅλας τὰς μικρὰς μου δυνάμεις καὶ νὰ συντάξω ἱστορικὴν περιγραφὴν ὅλης τῆς Ἁγίας Γῆς, ἐὰν ἐγκρίνητε καὶ τοῦτο, καθὼς μάλιστα μοὶ ἔχετε εἰπεῖ περὶ τούτου καὶ ἄλλοτε, διὰ νὰ πύσωσι καὶ οἱ κατηγοροῦντες καὶ λέγοντες, ὅτι οἱ Ἁγιοταφῖται οὔτε ἔχουσιν, οὔτε γνωρίζουσι τακτικὴν ἱστορίαν καὶ περιγραφὴν τῆς Ἁγίας Γῆς. Ἄλλ' ἐννοεῖται ὅτι πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ὑμετέρα συνδρομὴ, διὰ νὰ περιγράψω τοὺς τόπους ἐξ αὐτοψίας». (Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὕ λ ο υ, Διον. Κλεόπας, σ. 10). Ὁ Κύριλλος, πού εἶχε ὑπόψει τοῦ ἀσφαλῶς τις προθέσεις αὐτῆς τοῦ Κλεόπα, ἀναφέρεται ἐδῶ στὴν πραγματοποίηση τοῦ παραπάνω σχεδίου.

55 Ἐδῶ ἐνδιέτριβον οἱ ἄνδρες, οἷς συνελάλει ὁ Θεός, ὀδηγῶν τὸν ἄν(θρωπ)ον εἰς τὴν εὐθειαν ὁδόν. Ἐδῶ ἦσαν ἰδρυμένοι οἱ πρῶτοι βωμοὶ καὶ τὰ θυσιαστήρια τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἐδῶ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου τοὺς αἰσθητοὺς ἐχθροὺς κατετροπώσατο ὁ πάλαι Ἰσραὴλ καὶ ἐδῶ εἶτα ὁ νέος Ἰσραὴλ τοὺς νοητοὺς ἐχθροὺς. Καὶ ἐκεῖνος μὲν πεζοπορῶν τὸν

60 Ἰορδάνην ἀναστατεῖ τὴν ἐπτάτειχον Ἱεριχὼ τῶν ἀλλοφύλων, προπορευομένης τῆς Κιβωτοῦ, διὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, οὗτος δὲ τὴν ἔρημον μεταβαλὼν εἰς ἀσκητικά καταγῶγια τοῦ ἀγγελικοῦ βίου κατέρριψε τὰ Ἱεριχούνια τείχη τῆς ἀσεβείας καὶ πλάνης, προηγουμένου τοῦ Σταυροῦ. Ἐδῶ, τέλος, μύρια ὄσα τοιαῦτα καὶ τηλικαῦτα, θεῖα καὶ ἀνθρώπινα συνέ-

65 βησαν, ὧν ἡ Παλαιὰ καὶ Νέα κατάμεστος ἐστὶ καὶ ἡ τοῦ κόσμου ἱστορία.

Ἐκ πάντων δὲ τῶν ἀξιοθεάτων τόπων τῆς μικρᾶς ἡμῶν περιηγήσεως οἱ ἐφεξῆς ἐπεσπᾶσαντο τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ τὴν περιέργειαν ἢ νεκρὰ θάλασσα, ὁ Ἰορδάνης, ἢ παρ' αὐτὸν ἔρημος (ἔρημος τοῦ Ἰορδάνου) καὶ οἱ διάφοροι χεῖμαρδοί. Καὶ ἡ μὲν νεκρὰ θάλασσα¹¹ ἐφαίνετο ἡμῖν ὡς ζῶσα τιμωρία τοῦ Θεοῦ κατὰ τῆς ἁμαρτίας, ἣτις τὰς πέντε ἐκεῖνας πόλεις παρέδωκε τῷ θυμῷ τοῦ Κυρίου, παρ' οὗ πυρὶ κατεκαύθησαν καὶ ὕδατι μέχρι τοῦ νῦν κατακεκαλυμμένα εἰσὶ πρὸς θεάν τῶν ἐπιγιγνομένων. Ὁ δὲ θεοτίμητος Ἰορδάνης¹² ῥέων ὑπὸ τὴν παχεῖαν

75 σκιὰν τῶν ποικίλων δένδρων, τὰς μὲν γλώσσας ἡμῶν σὺν τοῖς κελადήμασι τῶν ἀηδόνων τῆς ἐρήμου ἐκίνει πρὸς δοξολογίαν καὶ ὑμνωδίαν τοῦ αὐτόθι βαπτισθέντος καὶ τοῦ τὸ ἀνθρώπινον γένος ἀποπλύναντος αὐτοῦ τῆς ἁμαρτίας, τὴν δὲ διάνοιαν ἡμῶν ἀνόψου μέχρις ἐκεῖνης, καθ' ἣν στιγμήν αὐτὸς μὲν ἐβαπτίζετο, ὁ δὲ Πατὴρ ἐβόα ἄνωθεν τὸ... καὶ τὸ

80 Πνεῦμα τὸ πανάγιον ἐκ τῶν σχιζομένων οὐρανῶν ἄνωθεν ἐν εἴδει περιστερᾶς κατέβαινε ἐπ' αὐτόν. Τί δὲ εἶπω καὶ περὶ τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰορδάνου; Αὐτὴ φέρουσα τὰ σωζόμενα ἐτι ἐρείπια τῶν πλείστων Μοναστηρίων ἐπὶ τὸ θεῖῳδες καὶ πυρρίκαστον αὐτῆς ἔδαφος, ζωηρῶς ὑπεβάλλετο τῇ φαντασίᾳ ἡμῶν τὰ στίφη τῶν τότε ἀσκητῶν καὶ σεβασμίων ἄν-

Στ. 56 πρῶτοι s.l. 79 τό,... sic 82/3 τῶν πλ. Μον. s.l.

Χωρία: Στ. 59/63 πρβλ. Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ κεφ. ΣΤ'. 70/74 πρβλ. Γέν. 19, 24. 79 παραλείφθηκε τὸ χωρίο: «Οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα», Ματθ. 3,17. 79/81 πρβλ. Ματθ. 3,16 ἐ.

11. Βλ. Βεν. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ., σ. 320, Πρβλ. Δ. Κλεόπα, ὄπ. παρ., σ. 171-178.

12. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ., σ. 316 ἐ. καὶ Δ. Κλεόπα, ὄπ. παρ., σ. 250-257.

85 δρῶν, ὡς εἰς μείζονα ἀγορὰν ἀνταλλαττόντων ἐν αὐτῇ τὰ φθαρτὰ τοῖς ἀφθάρτοις καὶ πάντες ἠγοούμεθα, νῆ τ' ἀληθές, αὐτήν, διὰ τὸ ἀτάραχον, εὐκτήριον εἶναι οἶκον, ὡς ἰδίους ὄμμασιν δρῶντας μονονουχὶ ἐδῶ μὲν τοὺς περὶ τὸν Ἀββᾶ Γεράσιμον προσευχομένους ποτὲ γονυκλινωῶς, ἐκεῖ τοὺς περὶ τὸν τοῦ Καλαμῶνος, ἀλλοῦ τοὺς περὶ τὸν τοῦ Τιμίου Προδρόμου,
90 καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλους περὶ ἄλλον Κοινοβιάρχην.

Οὐχ ἤττον δὲ λίαν εὐαρέστους ἀναμνήσεις διήγειρον ἡμῖν καὶ οἱ ἐλικόδρομοι χεῖμαρῶδοι, οὓς ἡ φύσις διέσπειρεν εἰς τὴν ἀνυδρον καὶ ἀγονον ἔρημον. Διότι τὸ φοικαλέον αὐτῶν ἀντήχημα, ἡ πληθὺς τῶν σπηλαιῶν, τὸ ραχιῶδες καὶ ἄβατον τῶν ὁδῶν, ἡ ἐπὶ ἀποτόμων καὶ ἀκροσφα-
95 λῶν βράχων καθίδρυσις τῶν Μοναστηρίων καὶ τὸ ἀπὸ τοῦ κύτους τῶν χεῖμαρῶδων μέχρι τῶν Μοναστηρίων ἀναριθμήτων πηλῶν ὕψος, πάντα ταῦτα, λέγω, καὶ ἕτερα πλείστα ἀνεπόλουν εἰς τὴν διάνοιαν ἡμῶν τοὺς πόνους, τοὺς μόχθους, τὰς ἀγρυπνίας, τὰ θερμὰ δάκρυα καὶ τὰς ταλαιπωρίας τῶν ἐκεῖ ποτε διαπροεφάντων ὁσίων καὶ ἀθλητῶν, ἀντιπαρατα-
100 τομένων κατὰ τῶν τριῶν ἐχθρῶν τῆς ἀν(θρωπ)ίνης ψυχῆς. Τοιοῦτος ὁ τοῦ ἁγίου Σάββα χεῖμαρῶδος. Τοιοῦτος ὁ τοῦ Ἱω(άννου) Χοζεβίτου.
σ. 4 Τοιοῦτος ἐν ᾧ ἐστὶν ἡ τοῦ || Ἱερεμίου Λαύρα. Ὁ δὲ τοῦ ἁγίου Θεοκτίστου ὑπερβαίνει πάντα κατὰ τὸ ὕψος καὶ τὸ μῆκος, κατὰ τὸ ἀνοδον καὶ ἀκροσφαλές καὶ κατὰ τὴν πληθὺν τῶν σπηλαιῶν καὶ τὸ πολύτρητον.
105 Πάντες δῆπου παιδευτήρια ὑπῆρξαν οὗτοι τοῦ ἀσκητικοῦ βίου. Πάντες ταμεῖα ὀρθοδοξίας. Ἐκ πάντων τούτων ἕκαστος τὸ ἐφ' αὐτὸν ἰδρυσμένον Μοναστήριον εἶχεν ὡς ἀκρόπολιν κατὰ τῶν πονηρῶν στρατοπέδων τοῦ ἀλάστορος καὶ ἐκ πάντων τῶν σπηλαιῶν βέλη ἀπεσφενδονίζοντο πεπυρωμένα κατὰ τῶν ἐχθρῶν τῆς εἰς Χ(ριστ)ὸν πίστεως. Ἴδου οἱ πύρ-
110 γοι τῆς εὐσεβείας! Ἴδου οἱ στύλοι καὶ τὰ ἐδραιώματα τῆς ὀρθοδοξίας! Οὕτως, τρισέβαστέ μοι Δέσπ(οτα) καὶ Πάτ(ερ), καὶ ἡ ἔρημος καὶ οἱ χεῖμαρῶδοι καὶ πᾶσα γωνία καὶ ὁδὸς εἰσὶ πάντα ἱερά, πάντα ἀξιοθέατα καὶ πάντα διὰ τῆς ἱστορικῆς κλίμακος ἀναβιβάζουσι τὸν θεατὴν εἰς τὸν αἰῶνα τῆς ἀκμαίας αὐτῶν λαμπρότητος.

115 Ἐπειδὴ δὲ τὴν περιγραφὴν ἐνὸς ἑκάστου τῶν μέχρι τοῦδε καλῶς ὀρισθέντων καὶ ἀνακαλυφθέντων Μοναστηρίων ἀνέλαβεν ὁ Διευθυντῆς Κύριος Διονύσιος παραλείπων αὐτήν, τὴν μετ' οὐ πολὺ ἐκ τοῦ ἐπitéχνου καὶ λίαν αὐτοῦ κριτικοῦ καὶ φιλολογικοῦ καλάμου ἐξελευσομένην καὶ τυπωθησομένην¹³, ἀπαριθμήσω μόνον ὅσα εἰσὶ τὰ Μοναστήρια αὐτὰ ἐν
120 ὀλίγοις, ὡς ἤδη ὀνομάζονται.

Στ. 93 ἀντίχημα Χφο.

13. Τὰ πορίσματα τῶν περιγήσεων τοῦ Δ. Κλεόπα δὲν ἐκτυπώθηκαν τότε, ἀλλὰ

Α'. Τὸ ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον τῆς Παναγίας, ἡ Μονὴ τοῦ Ἰω(άννου) Σχολαρίου. Ἦν δὲ τὸ Μοναστήριον τοῦτο ἰδρυμένον ἐπὶ τὴν ὑψηλοτάτην κορυφὴν τοῦ ὄρους, ἐφ' ἧς ἰστάμενός τις καθίσταται κέντρον παμμεγίστου ὀρίζοντος καὶ διευθύνει τὸ ὄμμα οὐ μόνον εἰς τὰ 125 ὄρη Σιών, βλέπων τὴν Ἰ(ερουσα)λήμ, τὰ πέριξ αὐτῆς, τὴν ἁγίαν Βηθλεέμ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ὄρη τοῦ Ἰορδάνου βλέπων τὴν νεκρὰν θάλασσαν, τὴν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου, βλέπων τὴν νεκρὰν θάλασσαν τὴν ἔρημον τοῦ Ἰορδάνου, τὰς πεδιάδας τῆς Ἰεριχοῦς, τὸ Σαραντάριον ὄρος, τὰ Καστέλλια καὶ πλεῖστα ἄλλα οὐκ ἀπέχοντα ὥρας. Τὴν σήμερον δὲ ἐρεί- 130 πια μόνον σώζονται τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἴχνη τοῦ περιβόλου, δεξαμεναὶ καὶ ἄλλα τοιαῦτα. Ἀπέχει τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν σχεδὸν (ἄγνωστον πρότερον)¹⁴.

Β'. Τὸ λεγόμενον Κοινόβιον τοῦ Σπηλαίου τοῦ ἁγίου Σάββα¹⁵, κείμενον ἐντὸς μικροῦ μὲν, ἀλλὰ λίαν κατασκευαστικῶς χεϊμάζου. Σώζον- 135 ται ἔτι δεξαμεναὶ ἀρκεταὶ καὶ μεγάλαι, ἡ δὲ ἐκκλησία ἐστὶν ἐντὸς τινος σ. 5 μεγίστου σπηλαίου, σχῆμα || ἔχοντος ὀρθογωνίου, ἐξ' οὗ ἔλαβε καὶ τὴν ἐπίκλησιν. Εἰς δὲ τὴν ἐκκλησίαν σώζονται μέχρι σήμερον ζωγραφίαι εἰκόνων διαφόρων, ἡ προσκομιδὴ καὶ ἄλλα ἀξία λόγου. Ἀπέχει δὲ τῶν Καστελλίων ἡμίσειαν ὥραν. Ὄνομάζετο δὲ πρότερον παρὰ τῶν ἁγιο- 140 σαββιτῶν Σκήτη τοῦ ἁγίου Σάββα.

Γ'. Τὰ Καστέλλια¹⁶. Ἐνταῦθα μετοικήσας ὁ ἅγιος Σάββας καὶ εὐρῶν ἀφθονον ὕλην πρὸς οἰκοδομὴν Κοινοβίου, ᾠκοδόμησεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ μαστοειδοῦς τούτου λόφου λαμπρὸν Μοναστήριον. Ἦδη παρὰ τὰ ἐρείπια τοῦ Μοναστηρίου σώζονται καὶ ἕτερα κολοσιαῖα ἐρείπια 145 τοῦ φρουρίου, ὑπὲρ τὰς εἴκοσι δεξαμενάς καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐπισπῶντα

ἀργότερα στὴν Ἀθήνα, στὸ περιοδικὸ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΟΣ ΚΗΡΥΞ, τὸ ὁποῖο ὁ Διονύσιος Ἰδρυσε μὲ τὸν συνάδελφό του Κληττή τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν Κων. Κοντογόνη. Στὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ (1857) δημοσιεύθηκαν οἱ ἀκόλουθοι μελέτες τοῦ Δι ο ν ο υ σ ί ο υ : α) Εὐκαρπία καὶ πληθυσμὸς τῆς Παλαιστίνης (σ. 3-15), β) Ὁ Ναὸς τῆς Ἀγίας Ἄννης ἐν Ἱεροσολύμοις (σ. 45-48), γ) Κλίμα τῆς Παλαιστίνης (σ. 54-59), δ) Τὸ Θαβώριον Ὅρος (σ. 137-141), ε) Ἡ Νεκρὰ Θάλασσα (σ. 171-178), στ) Ἡ Λίμνη Γεννησαρέτ (σ. 206-211), ζ) Ὁ Ἰορδάνης (σ. 250-257), η) Τὸ Καρμῆλιον Ὅρος (σ. 295-299), θ) Τὰ Ὅρη Γαριζὶν καὶ Γαιβὰλ (σ. 416-420), ι) Ὄνομασίαι τῆς Ἀγίας Γῆς καὶ οἱ ἀρχαιότατοι αὐτῆς κάτοικοι (σ. 458-465). Ἡ ἐπιδείνωση τῆς ὑγείας του δὲν ἐπέτρεψε στὸν Κλεόπα νὰ συνεχίσει τίς δημοσιεύσεις του.

14. Ἡ δῆλωση αὐτή, ποῦ ἐπαναλαμβάνεται καὶ σ' ἄλλα σημεῖα, δίνει ἰδιαίτερη σημασίαν στὴν ἐδῶ περιγραφή τοῦ Κυρίλλου, θὰ πρέπει δὲ νὰ ἦταν ἡ διαπίστωση καὶ τοῦ Διονυσίου μὲ βάση τίς ἐρευνές του.

15. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ., σ. 328 ἐ.έ.

16. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἔργ., σ. 331.

τὴν προσοχὴν τοῦ θεατοῦ. Τὸν περιβεβλημένον τοῦτον λόφον ἀπὸ ἐρειπίων τοιούτων ἄριστα περιγράφει ὁ Ἰώσηπος Φλάβιος εἰς τὸ ιε' βιβ(λιον) τῶν ἀρχαιολογικῶν § 4.

Δ'. Τὸ τοῦ Καλαμῶνος¹⁷ (τὸ πρότερον ἁγίου Γερασίμου). Κεῖται 150 δὲ τοῦτο ἐπὶ τινος ἀμμώδους πεδιάδος ἐρημωμένον. Ἐκτίσθη δὲ καὶ τοῦτο παρὰ τοῦ ἀββᾶ Γερασίμου. Σώζονται δὲ εἰσέτι ἡ τρισυπόστατος ἐκκλησία, τὸ παρεκκλήσιον τῆς Παναγίας καὶ ἕτερα παρεκκλήσια, πάντα ζωηρῶς ἐξωγραφημένα. Ἐκ τῶν ἐπὶ τοὺς τοίχους εἰκόνων ἀξιοθεαταὶ εἰσιν οἱ ὄσιοι τῆς ἐρήμου ὡς πρὸς τὰ ἐνδύματα, τὰ σαρκώματα καὶ τὸν 155 ἀσκητικὸν χαρακτῆρα, ὅστις ἀναπτύσσει εἰς τὸν θεατὴν τὸν ἀφωσιωμένον νοῦν καὶ καρδίαν τοῦ ὄσιου εἰς τὸν θεόν. Προσέτι οἰκήματα τῶν πατέρων μετὰ εἰκονοστασιῶν καὶ πλεῖστα ἄλλα ὄσα οἰκοδομήματα. Ἐκλήθη δὲ οὕτως ἔκ τινος πλησίον αὐτοῦ καλαμῶνος.

Ε'. Τὸ τοῦ ἁγίου Γερασίμου. Ἔστι δὲ τοῦτο παρὰ τὸ ἅγισμα 160 (ἄγνωστον πρότερον), ἀπέχον τοῦ Καλαμῶνος ἡμίσειαν ὥραν, ἐρημωμένον μέχρις ἐδάφους καὶ μόλις ἴχνη τινὰ τῆς ἐκκλησίας, τοῦ πύργου καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν, ἔτι δὲ ὕδραγωγοὶ καὶ τινες δεξαμεναὶ σώζονται.

ΣΤ'. Τὸ τοῦ ἁγίου Ἰω(άννου) τοῦ Χρυσοστόμου¹⁸, κείμενον καὶ αὐτὸ ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἐρημον. Καὶ μόνον ἐρείπια σώζονται τῆς ἐκκλη- 165 σίας, πρὸς δὲ καὶ δεξαμεναὶ (ἄγνωστον καὶ τοῦτο).

Ζ'. Τὸ τοῦ ἁγίου Ἰω(άννου) τοῦ Προδρόμου¹⁹. Μικρὸν ἀπέχει τῆς δυτικῆς ὄχθης τοῦ Ἰορδάνου, κείμενον ἐπὶ λόφον θειώδους καὶ ἐκτεθειμένον εἰς τὰς λεπτὰς αἶρας. Σώζονται ἔτι τοῦτον κολοσσαῖα ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας καὶ ἄλλων οἰκημάτων αὐτοῦ καὶ ζωγραφίαι καὶ τὸ ἔδαφος 170 μωσειοσκεύαστον. Ἐκρημνίσθη δὲ τοῦτον μέρος ἀπὸ δυνατοῦ σεισμοῦ καὶ μέρος ἀπὸ τῶν ἀράβων ζητούντων θησαυρούς. Τὰ τέσσαρα ταῦτα τελευταῖα κεῖνται ἐπὶ τῆς αὐτῆς τανείας τῆς ἐρήμου τοῦ Ἰορδάνου.

Η'. Τὸ τοῦ Χοζεβᾶ (τὸ πρότερον ἁγίου Εὐθυμίου). Κεῖται δὲ τοῦτο ἐντὸς χειμᾶρόν κατανυκτικωτάτου. Ἐπὶ ἀποτόμων καὶ ἀπροσπε- 175 λάστων βράχων ἐπὶ τὴν ὑψηλοτέραν θέσιν. Σώζεται δλόκληρον σχεδὸν

Στ. 146/7 ἀπὸ ἐρειπ. τοιούτων s.l. 156 τοῦ ὄσιου s.l. 160/61 ἐρημι-
 μένον Χφο. 172 τανίαι Χφο. 174 κατανηκτικωτ. Χφο.

17. Βλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἐργ., σ. 317 ἐ.

18. Στὴν περιγραφὴ τοῦ Ἰ. Φωκᾶ (βλ. παρακάτω), παράγρ. κβ' (σ. ζ') γίνεται λόγος γιὰ τὴ Μονὴ αὐτή. Ὁ Κλεόπας μετὸν Κύριλλο μπόρεσαν νὰ τὴν ἐντοπίσουν.

19. Μνημονεύεται στὸ ἴδιο σημεῖο ἀπὸ τὸν Ἰ. Φωκᾶ (βλ. προηγ. σημείωση). Πρβλ. Β. Ἰωαννίδου, μν. ἐργ., σ. 317.

τὸ Μοναστήριον τοῦτο. Ἐντὸς τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχουν ζωγραφίαι ζωηραὶ μετὰ μώσεϊων, ἐπιγραφαὶ δυσανάγνωστοι καὶ ἄλλα διάφορα ἀξιοθέατα. Ἀνεκαλύφθη δὲ καὶ ὁ τάφος τοῦ ἁγίου ἐντὸς ἀπροσπελάστου σπηλαίου κειμένου ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν παραπλήσιος τῷ τοῦ ἁγίου Σάββα. Τὸ δὲ
 180 ἀπροσπελάστου τοῦ τάφου προέρχεται ἐκ τῆς σαθρότητος τῶν κτιριῶν. Πλὴν καὶ περὶ τούτου ληφθήσεται φροντὶς παρὰ τῶν ἁγιοσαββιτῶν. Παρὰ τὸ ἐντὸς τοῦ Μοναστηρίου κοιμητήριον οἱ ἁγιοσαββίται λαβόντες τὰς ὁδηγίας παρὰ τοῦ Σχολάρχου Κυρίου Διονυσίου ἀνεκάλυψον καὶ ἕτερον κοιμητήριον ἔξω τοῦ Μοναστηρίου εἰς ἀπόστασιν 50: βημάτων,
 185 κατὰ μεστον τάφων λιθοκτίστων καὶ λευπάνων ἐντὸς αὐτῶν, ἐξ ὧν ἕκαστος τάφος φέρει ἔρυθροῖς γράμμασι τὸ ὄνομα τοῦ κοιμηθέντος καὶ τὴν χρονολογίαν, ἣτις ἀναβαίνει εἰς τὸν ἕνατον αἰῶνα. Τεμάχιά τινα τῶν σωζομένων ἔτι ἐνδυμάτων ἐντὸς τούτου τοῦ κοιμητηρίου ἱκανὴν διδῶσι γνῶσιν περὶ τῆς ἐνδυμασίας τῶν ἀρχαίων ἀσκητῶν, ἣτις σώζεται ἀκρι-
 190 βῶς εἰς τὰς ζωγραφίας τῶν ρηθέντων Μοναστηρίων καὶ ἦν ὀφείλουσιν οἱ ζωγράφοι πρωτότυπον καὶ κανόνα ἔχειν μιμούμενοι αὐτὰς τὰς εἰκόνας. Τὰ Μοναστήρια αὐτὰ ἄριστα περιγράφει Ἰω(άννης) ὁ Φωκάς²⁰. Οὗτος ἀκμάσας κατὰ τὸν ἰβ' αἰῶνα καὶ ἐλθὼν εἰς Ἱε(ρουσα)λήμ περι-
 195 γραφὴ αὐτοῦ εἰς τὸν [...] τῆς Βυζαντίδος²¹.

Θ'. Τὸ τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου²² (τὸ νῦν παρὰ τοῖς ἄρασι νέβι Μούσα, τάφος τοῦ προφήτου Μωυσέως). Κεῖται δὲ τοῦτο εἰς ἀνώμαλον πεδιάδα ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐνὸς εὐαέρου λόφου. Κομπῶς δὲ περιγράφει τοῦτο εἰς τὸν βίον τοῦ ἁγίου, Κύριλλος ὁ Σκυθοπολίτης, ὁ συγγράψας αὐτοῦ τε
 200 καὶ τὸν βίον τοῦ ἁγίου Σάββα²³. Σώζονται οἱ παρ' αὐτοῦ βίοι ἐλληνιστὶ εἰς ἰδιαιτέρον κώδικα χειρογράφου, εὐρισκόμενον εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ ἁγίου Σάββα²⁴.

Στ. 187 ἕνατον Χφ. 191 μιμούμενοι s.l. 195 κενὸ στὸ Χφ.

20. «Ἰωάννου τοῦ Φωκά, ἔκφρασις ἐν συνόψει τῶν ἀπ' Ἀντιοχείας μέχρις Ἱεροσολύμων κάστρων καὶ χωρῶν Συρίας, Φοινίκης καὶ τῶν κατὰ Παλαιστίνην Ἁγίων Τόπων», Δημοσιεύθηκε ὡς Παράρτημα Α' στὴν παραπάνω μελέτη τοῦ Β εν. Ἰω α ν ν ἰ δ ο υ, σ. α'-θ'.

21. Στὸν τόμο κγ', ποῦ ἐκδόθηκε τὸ 1733. Βλ. M i g n e, P.G. 133. Γιὰ πρώτη φορά εἶχε δημοσιευθεῖ ἀπὸ τὸν Λ. Ἀλλάτιο στὰ Σύμμικτά του τὸ 1653 (πρβλ. Β. Ἰω α ν ν ἰ δ ο υ, μν. ἔργ., σ. α'),.

22. Ἰ. Φ ω κ ᾱ, Ἐκφρασις..., ὅπ. παρ., σ. στ' ε'.

23. Βλ. E d. S c h w a r z, Kyrillos von Skythopolis, στὰ Texte und Untersuchungen 49,2 (Λειψία 1939) σ. 85-200, καὶ 320-327.

24. Ὁ Κύριλλος εἶχε ἀναλάβει μὲ ἐντολὴ τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου τὴν ἔρευνά τῆς

Γ'. Τὸ τοῦ Μαρτυρίου Πατριάρχου Ἱ(εροσο)λύμων (τὸ πρότερον παρ' ἡμῖν μὲν τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου, παρ' ἄραρι δὲ νῦν χὰν ἄχμαρ, 205 δηλ. χὰν || (κόκκινον). Κεῖται δὲ τοῦτο εἰς ὁμαλὴν καὶ εὐφορωτάτην πεδιάδα παρὰ τὴν ὁδὸν ἀπὸ Ἱε(ρουσα)λήμ εἰς Ἱεριχώ. Σῶζονται δὲ καὶ τούτου ἐρείπια ἄξια λόγου καὶ δεξαμεναὶ παμμεγέθεις.

ΙΑ'. Τὸ τοῦ ἁγίου Θεοκτίστου, μεσημβρινῶς κείμενον τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου ἐντὸς χειμάρθου καταπληκτικωτάτου καὶ μυριοτήτου (ἄγνωστον καὶ τοῦτο). Ἐπὶ τὸ ὕψιστον τοῦ χειμάρθου ὄν ἐκτισμένον καὶ ὄλος 210 ἀπροσπέλαστον, ἄνωθεν μόνον εἰς τοὺς θεατὰς δεικνύει τὰ τεράστια ἐρείπια καὶ μίαν εἰκόνα ἐντὸς σπηλαίου φέρουσαν τοὺς δύο τῆς ἐρήμου πολίτας, τὸν τε ἅγιον Εὐθύμιον καὶ τὸν ἅγιον Θεόκτιστον ὅλον μαθητὴν σὺν τῷ διδασκάλῳ.

ΙΒ'. Τὸ τοῦ ἁγίου Ἱερεμίου ἐντὸς χειμάρθου, οὐ μακρὰν ἀπέχον τοῦ ἁγίου Σάββα. Πλὴν ἐγὼ μένω μέχρις ἐδῶ, παραλείπων τὰ ἐπίλοιπα διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν καὶ εἰδοποιῶν περὶ τῶν ἐφεξῆς μόνον.

Πρὸ πολλοῦ ἀμφοτέροι καταγινόμεθα εἰς τὴν ἀνάγνωσιν περι- 220 γραφῶν ἀρχαίων καὶ ἱστοριῶν ἐν χειρογράφοις, ἀφορώντων τὰ διάφορα Μοναστήρια καὶ ἄλλα τῆς ἀρχαιότητος, σημειοῦντες εἰς χάρτην τὰς ὁδηγίας εἰς εὗρεσιν αὐτῶν. Μέχρι τοῦδε εἰσὶ σεσημειωμένα ὑπὲρ τὰ 60: Μοναστήρια εὐρισκόμενα εἰς διάφορα μέρη. Ἡ ἕλη λοιπὸν ἐστὶν ἀφθονος καὶ κατ' αὐτὰς προπαρασκευάζεται ὁ κύριος Διον(ύσιος) διὰ 225 τὴν νέαν περιήγησιν. Τὸ ἔργον ἀληθῶς ἐπίπονον, ἀλλ' ὁ πρὸς τὴν ἐξακρίβωσιν τῶν πραγμάτων ἔρος καταβάλλει πᾶσαν κακοπάθειαν καὶ δυσχέρειαν. Ἦδη ἐξ ἰδίων ἐδαπάνησεν ὑπὲρ τὰς 3000 γρ(όσια) εἰς τὰς διαφόρους αὐτοῦ περιηγήσεις²⁵. Πλὴν εὐχαριστεῖται μεγάλως, διότι οἱ κόποι καὶ τὰ ἔξοδα ἀνταμείβονται²⁶.

Στ. 224 ὁ κύρ. Διον. s.l.

Βιβλιοθήκης τῆς Μονῆς τοῦ Σταυροῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Σάββα (βλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, ὅπ. παρ., σ. 89). Δημοσίευσεν μάλιστα καὶ τὴ μελέτην, Περὶ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τοῦ Σταυροῦ, περ. ΣΩΤΗΡ, 1891.

25. Καὶ κατὰ τὸν Χ ρ. Π α π α δ ὄ π ο υ λ ο (Διον. Κλεόπας, σ. 34) «ὑπὲρ τὰς 4.000 γροσίων ἐξῴδουσε περιηγούμενος τὴν Παλαιστίνην, ὁσάκις ἠύκαίρει, ἵνα συντάξῃ τὸ περὶ Παλαιστίνης σύγγραμμα».

26. Σὲ πολλὰ σημεία τῆς Ἐκθέσεώς του ὁ Κύριλλος ἀφήνει νὰ φανεῖ ἡ ἀγαστή του συνεργασία καὶ σύμπνοια μὲ τὸν Δ. Κλεόπα (βλ. λ.χ. στ. 6 ἐ., 43 ἐ., 119 ἐ., 178 ἐ., 223 ἐ., 358 ἐ., 363 ἐ.). Ἡ πραγματικότητα ὅμως ἦταν ἐντελῶς διαφορετικὴ. Ἦδη ὑπέβασκε ἀνάμεσά τους μεγάλη ἀντίθεση, ὀφειλομένη βραχικὰ στὶς φιλοδοξίες τοῦ Κυρίλλου, ποὺ ἔβλεπε νὰ ἐπισκιαζέται ἀπὸ τὸν Διονύσιον. (βλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Διον. Κλεό-

230 *Περὶ τῆς ἐν Ἱ(ερονσα)λήμ Πατριαρχικῆς Σχολῆς.*

Ἡ Πατριαρχικὴ Σχολὴ βελτιοῦται καθ' ἐκάστην, χωροῦσα πρὸς τὸν διορισμὸν αὐτῆς²⁷. Ἐπειδὴ οὐ μόνον ἡ Ἐφορία ἀκάματον προθυμίαν δεικνύει, ἐγκαίρως φροντίζουσα τὰ συντείνοντα εἰς τὴν πρόοδον τῶν ὑποτρόφων, ἀλλὰ καὶ ὁ Σχολάρχης μετὰ ζήλου καὶ φιλοτιμίας ἀπαρ-
 235 μειώτων ἐπάγρουπνεῖ ἐπὶ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς κατάστασιν, ὀυθμίζων αὐτὴν καὶ προάγων ἐπὶ τὰ τέλεια. Ἡ Σχολὴ αὕτη μίαν μόνην πρωτίστην καὶ ἄμεσον ἀρχὴν ἀναγνωρίζει, τὸν Μακαριώτατον²⁸: ἐκ ταύτης δὲ πηγάζουσιν ἕτεροι δύο, ὁ Σχολάρχης καὶ ἡ Ἐφορία. Καὶ ὁ μὲν Σχολάρχης πληρεξουσίως ἐστὶν ἐντὸς τῆς Σχολῆς, μὴ ἐπεμβαίνουσας ποσῶς τῆς
 240 Ἐφορίας²⁹, ἡ δὲ Ἐφορία εἰς τὰ ἐκτός, προμυθεύουσα πάντα τὰ ἀφορῶντα τὴν Σχολὴν πρὸς περιθάλψιν τῶν ὑποτρόφων. Καὶ οὕτως αἱ δευτερεύουσαι αὗται ἀρχαὶ εἰσὶν ἀπ' ἀλλήλων διακεκορμέναι.

Ἡ Ἐφορία σύγκειται ἀπὸ τεσσάρων μελῶν, τοῦ ὑψηλοπανοσιολογιωτάτου Κυρίου Πορφυρίου, τοῦ Σχολάρχου Κυρίου Διονυσίου,
 245 τοῦ Γέροντος ἀγίου Καμαράση Κυρίου Θεοφάνους καὶ τοῦ ἀγίου Ἀρχιμ(ανδριτοῦ) Κυρίου Βενιαμὶν Κασίρου³⁰. Ἔστι δὲ καὶ Ἐφορεῖον, ἐν ᾧ διὰ τοῦ μηνὸς εἰσερχομένη ἡ Ἐφορία συσκέπτεται οὐ μόνον περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ ὄλων τῶν Σχολῶν τῶν ὑπὸ τὸν Ἱ(ερόσο)λύμων. Πάσας δὲ τὰς σκέψεις καταστρώσασα εἰς χάριτην καθ-

Στ. 240 προμυθεύουσα Ἐφο.

πκς, σ. 18, 35/36, 40). Ὁ τελευταῖος θὰ φθάσει σὲ σημεῖο νὰ ἀπικτήσῃ νὰ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὴν Σχολὴν ὁ Κύριλλος (βλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Ἱερά Μονὴ τοῦ τιμίου Σταυροῦ, σ. 100). Ἦσαν καὶ οἱ δύο ἱκανώτατοι καὶ ὁ ἓνας ἔβλεπε τὸν ἄλλο ὡς ἐμπόδιο στὴν ἐξέλιξή του. Ὁ Κύριλλος θὰ δεῖξει πάντως τὶς ἱκανότητές του ἀργότερα (1862-1864) ὡς διευθυντῆς τῆς Σχολῆς.

27. Βρισκόμαστε ἀκόμη στὸ μεταβυτικὸ στάδιο τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς. Τὰ ἐπίσημα ἐγκλίνα τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ θὰ γίνον στὶς 3 Ὀκτωβρίου 1855 (Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, μν., ἔργ., σ. 96).

28. Ἡ δομὴ τῆς Σχολῆς τοῦ Σταυροῦ ἐπηρεάσθηκε σημαντικὰ ἀπὸ τὴν ὀργάνωση τῆς Σχολῆς τῆς Χάλκης... Ἄλλωστε ἡ συνεργασία τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου καὶ τοῦ Κ. Τυπάλδου γιὰ τὴν πορεία τῆς Σχολῆς εἶναι γνωστὴ. Στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κ. Τυπάλδου στὸ Ληξοῦρι (βλ. Κ. Γ. Μ π ὄ ν η, Ἀρχεῖο Σύμμικτα. Τακτοποιήσις καὶ Μελέτη τοῦ Ἀρχεῖου τῶν Οἰκων Τυπάλδων Ἱακωβάτων..., Ἀθῆναι 1970, σ. 32) σώζεται (Φάκ. 49, η) ἓνα δίφυλλο μὲ χρονία «2 Ἰουνίου 1849», γραμμένο ἀπὸ τὸν Κ. Τυ π ἄ λ δ ο καὶ μὲ τὸν τίτλο: «Παρατηρήσεις εἰς τὸν Καγονισμὸν τῆς Πατριαρχικῆς Σχολῆς τῶν Ἱεροσολύμων».

29. Γιὰ τὸ ζήτημα ποῦ δημιουργήθηκε ἀπὸ τὴν ἀπαίτηση τοῦ Κλεόπας νὰ ἔχει αὐτοτέλεια ἀπὸ τὴν Ἐφορίαν βλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Διον. Κλεόπας, σ. 22 ἔ. καὶ Ἡ Ἱερά Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, σ. 90. Τελικὰ ἐπῆλθε στὸ σημεῖο αὐτὸ συμφωνίαν.

30. Βλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Ἱερά Μονή..., σ. 90.

250 υποβάλλει ἀμέσως τῇ ἐγκρίσει τοῦ Μακαριωτάτου καὶ ἐνεργεῖ εἶτα κατὰ τὴν κυριαρχικὴν αὐτοῦ ψῆφον.

Ἐντὸς δὲ τῆς Σχολῆς ἐνοικοῦσιν εἴκοσι καὶ εἰς ὑπότροφοι, ὁ Σχολάρχης καὶ ἐγώ, δύο ὑπηρετρίαι, ὁ τραπεζάρχης, ὁ μάγειρος, ὁ παραμάγειρος, ὁ ξυλοῦδροφόρος, ὁ πλωρός, καὶ ὁ παιδονόμος. Πάντες δὲ ἐνεργοῦσι κατὰ τὸ ἀναφερόμενον εἰς ἕκαστον κεφάλαιον τοῦ διοργανισμοῦ³¹, ἵνα συντηρεῖται ἡ ἁρμονία τῆς πειθαρχίας. Πάντες δὲ οἱ μαθηταί, ὑπότροφοί τε καὶ μὴ, διαιροῦνται εἰς τρεῖς κλάσεις. Τὰ δὲ ἐν αὐτῇ διδασκόμενα μαθήματά εἰσι τὰ ἑφεξῆς: ἐλληνικά (τὸν ἐπιτάφιον τοῦ Γρηγορίου ἢ Α', Πλούταρχον ἢ Β' καὶ τὸν πρὸς Εὐτρόπιον τοῦ Χρυσόστομου, ἢ Γ' κλάσις), ἀραβικά, λατινικά, ἀριθμητικὴ τοῦ Γεράκη, μαθηματικὴ γεωγραφία, γενικὴ ἱστορία, κατήχησις, ἱερὰ ἱστορία, θεματοσ. 9 γραφία καὶ μουσικά. Ἄρχεται δὲ ἡ ἐργασία || ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν κατὰ τὸν ἑξῆς τρόπον. Πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου κρούει ὁ κώδων καὶ ἐγείρονται πάντες διὰ τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ἣ ἀπαιτεῖται ἄκρα εὐταξία, καθαρὰ ἀνάγνωσις τῆς ἱερᾶς ἀκολουθίας καὶ εὐρυθμος μουσικὴ. Ψάλλουσι δὲ καὶ ἀναγινώσκουσι κατὰ ἀλφάβητον. Μετὰ τὴν ἐκκλησίαν πορεύονται εἰς αἶθουσάν τινα τετραγώνον, ἐν ἣ προσφέρεται αὐτοῖς καφφές καὶ τεμάχιον ἄρτου. Μετὰ μικρὸν δὲ τοῦτου ἄρχονται αἱ παραδόσεις μέχρι τῶν 5: ὥρων κατὰ τὸ τουρκικόν. Τὸ τέλος τῆς τελευταίας παραδόσεως εἰσάγει αὐτοὺς εἰς τὴν τράπεζαν, ἐν ἣ πάντες, διδάσκαλοι καὶ μαθηταί, συντρῶγουσι μετὰ τοῦ Σχολάρχου ἐν ἄκρα ἡσυχία καὶ σεμνότητι, ἀναγινώσκοντος τοῦ ἀναγνώστου. Ἀναστάντες δὲ ἀνὰ πᾶσαν Κυριακὴν καὶ ἑορτὴν, μετὰ τὴν ἐπὶ τραπέζῃ εὐχὴν, ψάλλουσι ἀρμονικῶς, κατὰ τὸ εὐρωπαϊκόν, τὸν πολυχρονισμόν τοῦ Μακαριωτάτου. Περί δὲ τὴν ζ' ὥραν ἄρχονται τὰ ἐσπέρια μαθήματα μέχρι τῆς ι', καθ' ἣν ψάλλεται ὁ ἐσπερινὸς καὶ ἀπέρχονται εἶτα ἔξω τῆς πόλεως μετὰ τοῦ παιδονόμου πρὸς διασκέδασις συμπαιζόντες ὑπὸ τὰς ἐλαίας μέχρι τῆς ια', καὶ ἡμισείας. Τὴν δὲ ιβ' κρούει πάλιν ὁ κώδων καὶ εἰδοποιεῖ αὐτοῖς τὴν μετ' ἡσυχίας καὶ ὁμοιοῖας συμμελέτην μέχρι τῶν δύο ὥρων τῆς νυκτός κτλ.

280 Τοιαύτη τάξις ἐπικρατεῖ ἐν τῇ Πατριαρχικῇ Σχολῇ συνωδονομένη αἰ μετ' ἄκρας πειθαρχίας καὶ σέβους πρὸς τὸν Σχολάρχον.

Σημειωτέον ὅτι μεταξὺ τῶν ὑποτρόφων, ἐλλήνων τε καὶ ἀράβων, ὑπάρχει μεγίστη ἀμίλα εἰς τὸ σπουδάζειν. Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὸν διοργανισμόν οἱ μὲν ἀραβες ὀφείλουσι ἐλληνιστὶ συνδιαλέγεσθαι, οἱ δὲ

Στ. 259/60 τοῦ Χρυσόστ. s.l. 273 ἐπὶ τραπέζῃ s.l.

31. Ὁ «Διοργανισμὸς» (=Κανονισμὸς) συντάχθηκε ἀπὸ τὸν Δ. Κλεόπα τὸ 1852. (Χρ. Παπαδοπούλου μν. ἔργ., σ. 90).

285 Ἑλληνες ἀραβιστί, ἐπαινετὴ πρόοδος γίνεται ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν εἰς τὰς δύο αὐτὰς διαλέκτους.

Πολλοὶ πολλὰκις τῶν εὐρωπαϊῶν ἐπισκέπτονται τὴν Σχολὴν ταύτην καὶ τὴν πειθαρχίαν τῶν ὑποτρόφων καθορῶντες ἀπέρχονται θαυμάζοντες τὸν περὶ τὰ καλὰ ζῆλον τοῦ Μακαρ(ιωτάτου) καὶ τὴν ἦν
290 ἔλαβε πρόνοιαν περὶ τῆς μορφώσεως τοῦ κλήρου καὶ περὶ τοῦ φωτισμοῦ τῶν ὑποκειμένων αὐτῶ.

Περὶ τῆς ἤδη οἰκοδομουμένης Σχολῆς³².

Τὸ Μοναστήριον τοῦ Τιμίου Σταυροῦ³³ ἀπέχει τῆς Ἰ(εροσσα)-
λήμ ἡμίσειαν σχεδὸν ὥραν. Τοῦτο δὲ ἤδη λαμβάνει μορφήν καὶ σχῆμα
295 Σχολῆς ἐντελοῦς, ἧς καὶ τὸ τέλος ἐγγίζει. Κεῖται δὲ αὕτη ἐντὸς μικρᾶς
τινος κοιλάδος λίαν εὐκραοῦς καὶ τερψικαρδίου, ἦν λοφίσκοι τιπὲς καὶ
μικροὶ βουνοί, πετρώδεις μὲν, ἀλλὰ κατάμεστοι ἐλαίων στεφανοῦσι. Αἱ
λεπταὶ καὶ καθαραὶ αὔραι, αἴτινες ἀπὸ τῶν δενδροφύτων τούτων ὑψω-
μάτων ἀποπέμπονται, εἰσι διηνεκεῖς κατὰ πᾶσαν ὥραν καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ
300 κατοικοῦντας ζωογονοῦσι. Διὸ καὶ πολλοὶ θαμάκις τῶν ἐν Ἰ(εροσσα)-
λήμ, πρὶν ἢ τὸ τοῦ Τιμίου Σταυροῦ μεταβληθῆ εἰς Σχολὴν, ἐπισκέπτοντο
αὐτὸ τὴν ὥραν τοῦ θέρους καὶ ἡμέρας τινας ἐνδιέτριβον. Ἐν τιοιαύτῃ
λοιπὸν εὐαέρῳ θέσει ὁ διάπυρος περὶ τὰ καλὰ ζῆλος τοῦ Μακαριωτάτου
ᾠκοδομήσατο τὸ μέγαρον τῶν Μουσῶν, ὡς οἱ μουσότροφοι μόνον ἀπο-
305 λαοιοῦν τῶν δώρων τούτων τῆς φύσεως.

Ἡ Σχολὴ αὕτη φέρει σχῆμα σχεδὸν τετράγωνον μετὰ τινος
παραρτήματος. Ἄπασά ἐστι λιθόκτιστος μετ' εὐρυχωρίας οὐ μετρίας,
δίστεγος καὶ μετ' εὐρυθμίας τεκτονικῆς. Καὶ ἡ μὲν ἄνω στέγη κατοικη-
θήσεται ὑπὸ τε τῶν διδασκάλων καὶ τῶν ὑποτρόφων καὶ ἔχει ταῦτα: Τὸ
310 διευθυντήριον, 6 οἰκῆματα τῶν διδασκάλων, τὴν βιβλιοθήκην τῆς Σχο-
λῆς, τὸ ἐν ᾧ ἅπαντες ὁμοῦ οἱ μαθηταὶ συγκατοικήσουσι, τὸ εὐρύχωρον
συμμελετητήριον αὐτῶν, τὸ ἐφορεῖον, τὴν μεγάλην καὶ κομπῶς ἐξωγρα-
φημένην αἴθουσαν διὰ τὰς ἐξετάσεις, τὸ μέγα οἶκημα πρὸς ὑποδοχὴν
τῶν ἐπισήμων ξένων, τὸ νοσοκομεῖον, καὶ ἐν παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου
315 Προδρόμου. Ἡ δὲ κάτω στέγη ἔχει τὰ οἰκῆματα τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἐρ-

Στ. 294 ἦδη s.l. 314/15 καὶ ἐν... Προδρόμου s.l.

32. Πρόκειται γιὰ τὴν Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ, γιὰ τὴν ὁποία βλ. τὴν παραπάνω μελέτη τοῦ Χ ρ. Παπαδοπούλου, ὁ ὁποῖος (σ. 88 ἐ.) διακρίνει πολλὰ μειονεκτήματα στίς ἐπιτελεσθεῖσες ἐργασίες. Ὁ Κύριλλος (στ. 305 ἐ.ἐ.) φαίνεται νὰ ἔχει ἀντίθετη γνώμη.

33. Βλ. Βεν. Ἰωαννίδου, μν. ἐργ., σ. 294 ἐ.ἐ.

γατῶν, τὸν φουδρον, τὸ μαγειρεῖον, τὴν τράπεζαν, τὰς 4 παραδόσεις, τὸ ἐν ᾧ διανέμεται ὁ καφφές, τὴν μεγάλην ἐκκλησίαν, ἰδρυμένην εἰς τὸ κέντρον τῆς Σχολῆς καὶ ἄλλα διάφορα. Τοσαῦτα καὶ περὶ τῆς μεγάλης Σχολῆς, ἀποφεύγων πᾶσαν πολυλογίαν.

320 *Περὶ τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας τῆς ἐν Ἱ(εροσσα)λήμ.*

Ἡ ἐδῶ τυπογραφία διευθύνεται παρὰ τοῦ κυρίου Ἰω(άννου) Λαζαρίδου³⁴ καὶ ἐφορεύεται παρὰ τοῦ ἁγίου Θαβωρίου κ(υρί)ου Νεοφύτου τοῦ Σχολάρχου κ(υρί)ου Διονυσίου καὶ τοῦ πρωτοσυγγέλου κ(υρί)ου Γρηγορίου³⁵. Ἀνωτάτη ἀρχὴ καὶ ταύτης ἐστὶν ὁ Μακαριώτατος.
325 Καὶ ἡ μὲν ἐφορία, ἀναφερομένη ἀμέσως εἰς τὸν Μακ(α)ρ(ιώτατον): ἐνεργεῖ κατὰ τὰς κυριαρχικὰς αὐτοῦ ἀποφάσεις, ὁ δὲ διευθυντὴς οφείλει ἐνεργεῖν ἐντὸς τοῦ καταστήματος συμφώνως τῷ διοργανισμῷ καὶ πάσας τὰς ἀνάγκας τῆς τυπογραφίας ἐγκαίρως καθυποβάλλειν τῇ Ἐφορίᾳ, ἣτις ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, φροντίζουσα καὶ προμηθεύουσα πάντα,
330 χορηγεῖ τῷ διευθυντῇ πάσας τὰς εὐκολίας.

Ἦδη δὲ ἐξέρχονται ἐκ τῶν πιεστηρίων τῆς Πατριαρχικῆς τυπογραφίας, ἐκ μὲν τοῦ ἀραβικοῦ ὁ Ἀπόστολος εἰς ἀραβικὴν γλῶσσαν διὰ τὰς ἐκκλησίας τοῦ θρόνου, ἐκ δὲ τοῦ ἐλληνικοῦ τὸ παρὰ τοῦ Ἀνθίμου Πατριάρχου Ἱ(εροσο)λύμων συνταχθὲν ἐλληνιστὶ «Ἐρμηνεῖα εἰς
335 τοὺς ρν'. ψαλμούς». ³³ Ταῦτα δὲ διαδεχθήσονται ἀμέσως, κατὰ τὴν ἐγκρισὶν καὶ ἐπιταγὴν τοῦ Μακαριωτάτου, εἰς μὲν τὴν ἀραβικὴν τὸ Πεντηκοστάριον, εἰς δὲ τὴν ἐλληνικὴν τὸ παρὰ τοῦ Σχολάρχου κ(υρί)ου Διον(υσίου) συνταχθὲν, «Γεωγραφία τῆς Ἁγίας Γραφῆς», σύγγραμμα λίαν χρήσιμον εἰς τὰ Σχολεῖα. Παρὰ ταῦτα δὲ ὁ μὲν Διονύ(σιος) ἔχει ἔτοιμα
340 διὰ τὸν τύπον τὸ περὶ Παλαιστίνης εἰς δύο τόμους³⁷ καὶ Ἱστορίαν Ἐκ-

Στ. 334 ἐλληνιστὶ s.l. 339 χρίσημον Χφο.

34. Ὁ Ἱ. Λαζαρίδης ἐφθασε στὰ Ἱεροσόλυμα στὶς 26.10.1852, γιὰ νὰ ἐκθέσει τὸν τρόπο τῆς ἰδρύσεως καὶ λειτουργίας τοῦ Τυπογραφείου (Χρ. Παπαδόπουλου, Δ. Κλεόπας, σ. 23).

35. Ὁ Χρ. Παπαδόπουλος (Ἡ Ἱ. Μονὴ τοῦ Σταυροῦ, σ. 90) δίνει ὡς «ἐπιστάτας» τοῦ Τυπογραφείου τὸν Θαβωρίου Ἱερόθεον (sic) καὶ τὸν Δ. Κλεόπα, ἀγνοεῖ δὲ τὸν Γρηγόριο.

36. Ἀνθίμου Ἱεροσολύμων, Ἐρμηνεῖα εἰς τοὺς Ο΄ Ψαλμούς, Ἱεροσόλυμα 1855. Ὁ Κύριλλος, πού γράφει τὸ 1853, ἔχει ὑπόψει τοῦ ἀσφαλῶς τὸ πρόγραμμά τῆς ἐκδοτικῆς ἐργασίας.

37. Μᾶλλον θὰ πρόκειται γιὰ τὸ ὕλικό ποῦ δημοσίευσε στὸν Εὐαγγελικὸ Κήρυκα (βλ. παραπ., σημ. 13), γιὰτὶ δὲν ἐξεδόθη σχετικὸ ἔργο του.

κλησιαστικὴν διὰ τὴν Πατριαρχικὴν Σχολήν, ὁ δὲ ὑψηλοπαανοσιολογιώ-
 τatos κύριος Πορφύριος συλλογὴν πλείστων χρυσοβούλων τῶν τῆς Κων-
 σταντινουπόλεως αὐτοκράτορων, ἐκδοθήσεται δὲ μετὰ σχολίων ἱστορι-
 κοκριτικῶν καὶ τὸ τοπογραφικὸν τοῦ Εὐ(σεβίου)³⁸. Ἡ ἐν Ἴ(ερουσα)λήμ
 345 Σχολὴ καὶ ἡ τυπογραφία εἰσὶν ἐν ταύτῃ τῇ ἱερᾷ πόλει ὡς δύο κρονοί,
 ἕξ ὧν μετ' οὐ πολὺ διαδοθήσονται τὰ διανγέστατα νάματα τῆς παιδείας
 καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τοῖς περιπλανωμένοις εἰς τὰς ἀνδρῶν ἐρήμους τῆς
 ἀμαθείας καὶ βαρβαρότητος· ὡς δύο τηλαυγεῖς πωροί, ἰδρυμένοι ἐπὶ
 τὸ ὄρος Σιών, ἵνα ἀπὸ τῆς σκοτίας τῆς ἀγνοίας ἐπαναγάγῃσι τὸν ὀρθό-
 350 δοξον εἰς τὸ φῶς τῆς γνώσεως καὶ ἐπιγνώσεως τοῦ θεοῦ λόγου καὶ ὡς
 δύο ἀκατάβλητοι προμαχῶνες, προφυλλάττοντες τὴν ποιμνὴν τοῦ Χρι-
 στοῦ καὶ ἀποκρούοντες τὰ ἰοβόλα βέλη τῆς κακοδοξίας τοῦ παπισμοῦ
 καὶ προτεσταντισμοῦ κατὰ τῆς φαντασιοκόπου κεφαλῆς ἀμφοτέρων.

Σήμερον τὴν κγ'. τοῦ Ἀπριλίου ἀπέρχεται πάλιν ὁ Σχολάρχης
 355 κύριος Διονύσιος εἰς νέαν περιήγησιν, ἐφωδιασμένος πλείστοις τοπογρα-
 φικοῖς σημειώμασι. Περιελεύσεται δὲ τὰ δυτικὰ τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης
 παράλια, τὴν ἔρημον Ἐγκαδί, τὴν ἔρημον Ζίφ, τὴν Θεκωέ, τὴν Χεβρών
 καὶ πλείστας ἄλλας πόλεις, εὐρισκομένας εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν. Πρὸς
 δὲ ὄρος τι ἀπέναντι τοῦ Σαρανταρίου ὄρους λίαν ῥαχιῶδες καὶ κρημνῶ-
 360 δες, ἐφ' ὃ πύλη τις κατακεκλεισμένη ἐστὶ καὶ δι' ἧς εἰσάγεται τις ἔντινι
 σπηλαίῳ ἔχοντι χιλίους οἰκίσκους λελατομημένους, πεντακοσίους ἑκατέ-
 ρωθεν, καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἴθουσαν τινα εὐρύχωρον. Εἰσὶ δὲ ἐνὶ ἑκάστῳ
 οἰκίσκῳ, κατὰ τὴν περιγραφὴν τοῦ συγγραφέως σύμβολα διάφορα, σταυ-
 ροί, ἐπιγραφαὶ καὶ ἄλλα. Γνωστὸν βέβαια, ὅτι αἱ περιηγήσεις αὗται,
 365 ἀφορῶσι τὴν τελειοποίησιν τῶν ἰδίων αὐτοῦ συγγραφῶν.

Τοιαῦτα μὲν ἐν βία καὶ συντομίᾳ πρὸς μικρὰν γνῶσιν τῶν ἐν

Στ. 343/344 τὸ τμήμα «ἐκδοθήσεται... Εὐσεβίου» εἶναι γραμμένο στὴν κάτω ὠκ
 τῆς σελίδας.

38. Ὁ μνημονευόμενος ἐδῶ Πορφύριος εἶναι ὁ πολυπράγμων ρώσος κληρικός Πορ-
 φύριος Οὐσπένσκυ (1804-1885) ἐπίσκοπος Τσιγκίρινσκ (1865 ἔ.), συνδεόμενος μὲ φίλιζ
 μὲ τὸν Δ. Κλεόπα (Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἡ Ἴ. Μονή..., σ. 89). Ἄπ' ὅσο γνωρίζο-
 ζουμε δὲν δημοσιεύθηκε ποτὲ τὸ ἔργο του αὐτό. Ἄλλωστε πολλὰ συγγράμματά του σώ-
 θηκαν σὲ χειρόγραφα (βλ. Θ. Η. Ε., τ. 10 (1967) σσ. 555-557). Ὁ Οὐσπένσκυ δημιούργησε
 πολλὰ προβλήματα στὸ Πατριαρχεῖο Ἱεροσολύμων, ἐργαζόμενος γιὰ τοὺς ἀνθελληνικοὺς
 στόχους τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς. βλ. σχετικά τοῦ Φιλ. Βαφείδου, Ἐκκλησιαστικὴ
 Ἱστορία, τόμ. Γ 2, Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ 1928, σ. 304 ἑ.ἑ. Πρβλ. Χ ρ. Π α π α δ ο π ο ὑ λ ο υ,
 Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων, ὅπ. παρ., σ. 699-712. Πολλὰ στοιχεῖα γιὰ
 τὴν ὑπόθεση αὐτὴ δίνει καὶ ὁ ἴδιος ὁ Οὐσπένσκυ στὸ Ἡμερολόγιό του (Βιβλίον τοῦ βίου
 μου, ἔκδ. Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν τῆς Ρωσίας, τόμοι Α'-Η', ἀπὸ τὸ 1894 κ.ἑ.).

Ἱ(ερουσα)λήμ και χάριω περιεργείας, δεικνύων ἅμα και τήν ἦν ἔχω
 πρὸς Σέ, τὸν κατὰ πνεῦμά μοι Πατέρα, ἀφοσίωσιν, σὺ δὲ και ἄπωθεν
 ἔξαπόστειλον τὰς ὀλοκαρδίους σου εὐχὰς και εὐλογίας τῷ σῶ κατὰ πνεῦ-
 370 μα νίῳ και εὐγνώμονι μαθητῇ πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτοῦ.

Ἱ(ερουσα)λήμ; ἀωνγ⁹ Ἀπριλίου κγ'.

Τῆς ὑμετέρας προσκνητηῆς μοι Πατρότητος
 ὁ κατὰ πάντα και διὰ πάντα
 προθυμότατος και εὐπει-
 θέστατος νιὸς ἐν Χ(ριστ)ῶ
 Κύριλλος Μοναχὸς

375

Τοὺς ἀξιειράστους μοι διδασκάλους κύριον Ἡ(λίαν) Τανταλίδην³⁹, κύ-
 ριον Εὐθυβούλην⁴⁰ και κύριον Λέανδρον⁴¹ και τοὺς λίαν μοι περιποθήτους
 φίλους κύριον Πυλάδην⁴² και κύριον Δρόσον⁴² ἀπλέτω πόθῳ κατασπά-
 380 ζομαι και σὺν τῷ «Χριστὸς ἀνέστη» περιπτυσσόμενος καταφιλῶ.

Στ. 368 ἄποθεν Χφο. 377/80 στὸ κάτω ἀριστερὸ τῆς σελ. λοξά.

39. Ὁ γνωστὸς καθηγητὴς τῆς Χάλκης και Ποιητῆς. Βλ. Ἐλευθ. Θ. Κασσιάνη, Ἡλίας Τανταλίδης. Ποιητὴς και Διδάσκαλος τοῦ Γένους (1818-1876), Ἀθήναι 1971 μὲ βιβλιογρ.

40. Κ. Εὐθυβούλης, πρόσωπο τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Κ. Τυπάλδου και τοῦ Κ. Οἰκονόμου, συγγραφέας τοῦ βιβλίου «Ὁ ὀρμιστὴς Φερμακίδης, ἐν Κων/πόλει 1851».

41. Λέανδρος Ἀρβανιτάκης (1824-1893), διδάσκαλος τότε τῶν Ἑλληνικῶν στὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Ἀπὸ τὸ 1857 θὰ κληθεῖ νὰ διδάξει στὴ Σχολὴ τοῦ Σταυροῦ. (Χρ. Παπαδοπούλου, μν. ἔργ., σ. 104 και 114 ἐ.)

42. Πρόσωπα τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Τυπάλδου.